

TROLLDOM I SØR-AFRIKA

En kulturvitenskaplig analyse av dokumentarboken
Madumo, a man bewitched.

Marie Østvold

Masteroppgave i kulturvitenskap

Institutt for arkeologi, historie,
kultur- og religionsvitenskap

Vår 2011

Abstract.

In Africa, magic and sorcery is a part of everyday experience among the citizens, and this project is related to South Africa. I have analyzed *Madumo, a man bewitched*, published in 2000, and written by the Australian sociologist Adam Ashforth. Madumo lives in Soweto and he believes he has been bewitched, and is accused of bewitching his mother. I use this book as an illustration of different perspectives of the magical discourse in modern South Africa today. Furthermore, this book can work as a representation on the relations between modernity, magic and religion. I draw a parallel to the European witch-hunts in the 1500-and 1600s. I also relate this incident to the growing accusations of witchcraft in South Africa today, and place this in a context of politics, democracy, HIV/AIDS, and the end of the apartheid regime.

My approach in this analysis is phenomenological, hermeneutical and discursive. It is the individual perception of everyday life with witchcraft, and how they experience and interpret questions of accident and coincidence, which is interesting here. I analyze what happens in the social interactions between the citizens in Soweto when an accusation of magic occurs. How these accusations develop and the affects on the victim, his relatives, friends and neighbours. The views that we see here, will further be related to the theoretical work of Adam Ashforth, and research by Isak Niehaus, John Hund on witchcraft in South Africa. One of the main theories is the "social-strain" theory which is introduced by Alan Macfarlane. The approach here is how structural and economical changes can cause accusation of witchcraft. I will further relate this to gossip and rumours within a community, where blame of misfortune and insecurity is relevant. The connection between the traditional healer, the church and western medicine is also essential when a case of witchcraft occurs.

Forord.

Det er med et snev av vemodighet og blandende følelser jeg leverer dette prosjektet. Det er ikke lett å gi slipp på et produkt som man har arbeidet med over en lengre periode, samtidig som det er en aldri så liten lettelse ved å bli ferdig med prosjektet.

Det er flere personer som har vært tilstede på ulike måter i løpet av masterperioden, og deres tilstedeværelse skal ikke forbli unevnt. Først og fremst vil jeg gi en stor takk til min kjære "samboer" Ida, som har vært en støtte gjennom hele masterperioden. Til tross for eget masterarbeid har du fremdeles tatt deg tid til konstruktiv lesning av oppgaven min, og det har jeg satt stor pris på. Ikke minst min kilde til uvitenskapelig-slabberas når det var på sin plass! Terese og Linda har også tatt seg tid til å kommentere min oppgave, og jeg sender en stor takk til dere begge. Ida har vært et annen støttespiller over kaffe på HF-biblioteket, som har bidratt til å roe nervene, samt kommentarer. Videre vil jeg gi en stor takk til familie og alle venner på og utenfor lesesalen!

Ikke minst vil jeg takke min veileder Nils Gilje. Du har bidratt til min motivasjon og gitt meg støtte igjennom hele perioden. Du er en inspirasjonskilde. Tusen takk.

Marie Østvold

Januar, 2011

Innholdsfortegnelse:	s. 4
 Kapittel 1: Introduksjon	 s. 7.
1. 1. Problemstilling	s. 8.
1. 2. Prosjektets kildemateriale	s. 8.
1. 3. Oppgavens struktur	s. 9.
1. 4. En magisk oppfatning	s. 10.
1. 5. Metodiske spørsmål og tilnærminger til feltet	s. 11.
1. 6. Forskningssituasjonen	s. 14.
1. 7. Tidligere forskning med relevans for prosjektet	s. 14.
1. 8. Sentrale begreper	s. 19.
 Kapittel 2: Metodiske betraktninger og tilnærminger	 s. 20.
2. 1. Det analytiske materialet	s. 20.
2. 2. Tekstanalyse som kvalitativ metode	s. 21.
2. 3. Fenomenologi og subjektivitetsprinsippet	s. 23.
2. 4. Et diskursivt og polyfonisk aspekt	s. 24.
2. 5. Hermeneutikk: tolkning og forståelse av tekst	s. 25.
2. 6. Analysens prosess	s. 28.
2. 7. En etisk refleksjon	s. 29.
 Kapittel 3: Magi og trolldom i dagens Sør-Afrika	 s. 31.
3. 1. Definisjon på "trolldom"	s. 32.
3. 2. Avfortrylling og sekulariseringstenen	s. 33.
3. 3. Oppblomstring av magiske praksiser på det afrikanske kontinent	s. 34.

3. 4. Politiske og sosiale aspekter ved trolldomspraksis	s. 35.
3. 5. Fra forfølgelse til kontroll	s. 36.
3. 6. Virkelighetsoppfatning, sykdom og trolldom	
- "there is no such thing as an accident in this place"	s. 38.
3. 7. En snikende sykdom	s. 39.
3. 8. HIV/AIDS	s. 41.
3. 9. Sosiale relasjoner og ryktekultur - trolldommens scene	s. 42.
3. 10. Sikkerhet - fra gjerder til korobela	s. 44.
3. 11. Et spørsmål om skyld	s. 45.
 Kapittel 4: Trolldom i Soweto	s. 48.
4. 1. En innfallsvinkel til en magisk virkelighet	s. 48.
4. 2. Kort om boken	s. 50.
4. 3. Sowetos oppbygning	s. 51.
4. 4. Det nære fellesskap	s. 52.
4. 5. Dødsfall og rykter	s. 54.
4. 6. Trolldom og polyfoni	s. 56.
4. 7. Madumo - en historie om en forhekselse	s. 57.
4. 8. En analytisk innfallsvinkel	s. 58.
4. 9. Trolldommens semiotikk	s. 59.
4. 10. Forhekselsesprosessen	s. 60.
4. 11. "Witchcraftspirit"	s. 61.
4. 12. Årsaksforklaring	s. 63.
4. 13. Behandling	s. 64.
4. 14. Anklaget av sine egne slektninger	s. 65.
4. 15. Forholdet mellom heks og inyanga	s. 67.
4. 16. Ulike stemmer og tilnærminger	s. 68.
4. 17. Ulike diskurser i <i>Madumo, a man bewitched</i>	s. 69.

Kapittel 5: Avsluttende betraktninger	s. 73.
5. 1. Oppgavens utførelse og redskaper	s. 74.
5. 2. Oppsummering av oppgaven	s. 74.
5. 3. Funn og betraktninger	s. 76.
5. 4. Avslutning og veien videre	s. 80.
 Litteratur- og referanseliste	 s. 81.

Kapittel 1 - Introduksjon

I mitt masterprosjekt har jeg valgt å skrive om trolldom og magi i det sørlige Afrika. Dette prosjektet ble til på bakgrunn av min interesse for hekser og den magiske og åndelige diskursen. Afrika som feltområde var et tips fra min veileder, og fordi dette er et meget spennende og tidsriktig felt å studere. I utgangspunktet var prosjektet rettet mot et mediemateriale. Utgangspunktet var å analysere tre forskjellige afrikanske aviser, og hvordan deres artikler omtaler trolldom i Sør-Afrika. Det viste seg at avisene var vanskelige å få tak i, og deres nettutgaver var ufullstendige og ble sjelden oppdatert. Etter samtale med min veileder, ble utgangspunktet for min analyse, en dokumentarroman, *Madumo, a man bewitched*, som ble utgitt i 2000. Boken gir et godt innblikk i den magiske hverdagen som mange sør-afrikanere befinner seg i. Boken er skrevet av den australske sosiologen Adam Ashforth, som har gjort feltarbeid i Soweto i flere perioder. Boken tar for seg Sør-Afrikas utfordring med en tradisjonell og åndelige fortid og dets moderne fremtid. Jeg skal i denne oppgaven, med denne boken som utgangspunkt for min analyse, se nærmere på hva som skjer når en person blir anklaget for trolldom, hva anklagene går ut på og hvordan man kan legge bak seg eller "omgå" en trolldomsanklage. Jeg vil se på de sosiale relasjonene som utspiller seg mellom anklager og den anklagede innenfor trolldomsdiskursen.

Trolldom og magiske praksiser er en del av menneskers virkelighetsforståelse og hverdagsliv i den sørlige delen av Afrika i dag. Derfor er problemstillinger knyttet opp til disse fenomenene et tidsriktig og relevant studie i forhold til utvikling, modernisering og bistand til afrikanske land. Derfor ønsker jeg i denne oppgaven å gjøre en studie av hvordan afrikanere i byen Soweto forholder seg til en magisk virkelighet.

1. 1. Problemstilling

I noen afrikanske land finnes det en levende tro på magi og trolldom: Hva skjer i de menneskelige relasjonene? Det vil i denne sammenhengen være interessant å se på hvordan trolldomsanklager påvirker miljøet til personen det gjelder, og hvordan afrikanerne i Soweto opplever sin egen trolldomsvirkelighet. Et annet relevant forskningsspørsmål kan være hvordan teorier om modernitet, trolldom og religion knyttes opp til deres forståelse av trolldom. Jeg vil videre plassere boken om Madumo i en større fagkontekst: Hvordan passer Ashforth sin beskrivelse med den forskningslitteraturen som finnes på feltet? Hvordan er dokumentarromanen relatert til hans egen forskning?

1. 2. Prosjektets kildemateriale

I mitt prosjekt vil jeg, som nevnt ovenfor, benytte meg av en dokumentarroman av australieren Adam Ashforth. Denne boken vil fungere som mitt empiriske materiale. Boken handler om en situasjon som har funnet sted på 1990-tallet, og det er Ashforth som er fortelleren. På en side kan boken inneholde karakteristikker som gir den et dokumentarisk preg på grunnlag av at den dreier seg om faktiske hendelser. Samtidig er navn blitt skiftet ut og hendelsen er blitt gjort leservennlig. På denne måten kan den inneha karakteristikker som gjør den til en roman. Som et teoretisk bakteppe til denne boken vil jeg benytte hans sosialantropologiske studie *Witchcraft, democracy and violence in South Africa* som ble utgitt i 2005. John Hunds vitenskapelige antologi *Witchcraft Violence and the Law in South Africa* (2003) og Wolfgang Behringers *Witches and Witch-hunts* (2004) er også viktige bidrag jeg vil trekke inn i analysen. Antropologen Isak Niehaus er også naturlig å nevne i denne sammenhengen, og jeg benytter hans bok *Witchcraft, power and politics* fra 2001. Naturligvis hadde det kanskje vært mer interessant fra en kulturvitenskapelig synsvinkel og utført et feltarbeid i Sør-Afrika eller å intervju sørafrikanere i deres lokale kontekst. På grunn av de knappe tidsrammene for en masteroppgave og praktiske vanskeligheter med å organisere et feltarbeid i Sør-Afrika, viste

dette seg umulig. Jeg utfører derfor en diskursiv tekstanalyse av denne boken for på denne måten å fange opp ulike stemmer fra innbyggere i Soweto. Menneskene her skildrer ulike innenfraperspektiv til holdninger og synspunkter på trolldom og magi.

1. 3. Oppgavens struktur

I oppbygningen av min oppgave vil jeg i kapittel 2 ta for meg metodiske innfallsvinkler til empirien. I dette kapitlet vil jeg gå inn på de metodiske verktøyene jeg vil benytte i nærlesningen av dokumentarboken og hvordan min analyse skal foregå. Jeg diskuterer også de etiske perspektivene som oppstår i arbeidet med et slikt masterprosjekt. I mitt tredje kapittel, *Magi og trolldom i Sør-Afrika*, tar jeg for meg de teoretiske perspektivene på afrikansk og europeisk trolldom. Her vil det bli historiske dykk i både europeiske så vel som afrikanske hekseprosesser. De sosiale relasjonene mellom menneskene i Soweto vil også bli diskutert. Samhandlingene her kan fortelle oss noe som hvordan trolldomsanklager utvikles, samtidig som de kan gi en innsikt på hvorfor trolldom i Sør-Afrika, så vel som andre land i Afrika, fremdeles lever i beste velgående. De interaksjonen vi finner her vil diskuteres i lys av de europeiske hekseprosessene. Jeg vil også diskutere HIV og AIDS i en trolldomsdiskurs og hvordan mennesker i Soweto forholder seg til sykdom. I kapittel fire, som har tittelen *Trolldom i Soweto*, vil jeg innledningsvis gi en beskrivelse av bokens handling. I min analyse vil jeg sette mine forskningsspørsmål i relasjon til boken om Madumo. Kapitlet vil videre omhandle interaksjon i byen Soweto. Denne samhandlingen vil settes i sammenheng med sosiale relasjoner vi kan finne i Europa i tidlig nytid, men også knyttet til politiske og sosiale aspekter i Sør-Afrika i dag. Stemmene som kommer frem i bokens mange dialoger vil også være relevant. Forholdet mellom heksen og inyangaens praksis er også interessant i denne konteksten. Videre vil jeg benytte diskursanalyse, samt hermeneutikk, eller teksttolkning, i analysen av de begrepene som kommer frem i boken og i trolldomsdiskursen. Det er flere ulike oppfatninger av begrepene magi og trolldom, og nedenfor vil jeg forklare ulike holdninger til begrepene i Europa i tidlig nytid og Afrika i dag.

1. 4. En magisk oppfatning

Det kan være problematisk å definere begrepet "trolldom" eller "magi", og disse benyttes i ulike sammenhenger. Videre er ikke dette entydige begreper. Hans Eyvind Næss hevder at det i prosesstiden i Norge på 1500-og 1600-tallet har utviklet seg tre hovedsyn på magi og trolldom: kirkens syn, det synspunktet som kan knyttes til lovverket, og det syn på trolldom som allmuen innehar (Næss, 1981:5). Trolldom blir innenfor disse kategoriene belyst og aktualisert ut fra sykdom og ulykker av forskjellige grad. Dette kan også knyttes til arbeidet til Mary Douglas, som diskuterer hvordan ulykker forklares. Hun hevder at ethvert ulykkestilfelle har mulige forklaringer om årsak eller opphav, og en mulig årsak kan være trolldom eller magi. Blant annet kan slike ulykker skyldes en fiende - ikke nødvendigvis en som kommer konkret utenfra, men en illojal forræder, som virker i det skjulte blant samfunnets egne (Douglas, 1997:178). En viktig oppgave for samfunnet blir derfor å finne ut av hvem denne fienden er og tildele ham eller henne samfunnets straff og kreve erstatning. Allmennheten hadde imidlertid et mer nyansert syn på magien og trolldommens karakter enn både kirken og de dømmende myndigheter, som i store deler av forfølgelsesperioden så på all magisk virksomhet som mistenkelig (Gullveig Alver, 2008:45).

Mange i samfunnet i tidlig nytid var magiske aktører i det små, og dette kan forklares ved at man levde innenfor et verdenssyn og en tankemåte som var magisk. Befolkningen i det før-moderne samfunnet integrerte folkelige-og magiske praksiser på en naturlig og selvfølgelig måte i hverdagslivet (Gilje, 2003:97). Forestillingene omkring sykdom og død er viktig under hekseprosessene, fordi anklagene om å ha forvoldt sykdom og død er sentrale i vitneforklaringene. Dette aspektet finner vi både i Europa i tidlig nytid, og i Afrika i dag. Case-studiet fra Soweto omhandler også sykdom og død. For å forstå fortidens folkemedisinske praksis, og folks forhold til magi, er det nettopp viktig å forstå betydningen av at sykdomsbehandling skaper mening, både for den syke og de omkring (Gullveig Alver, 2008:66). For å kunne bevege seg i dette magiske feltet måtte man være kjent med ulike forestillinger og praksiser og ha ulike former for magisk fortrolighets- og ferdighetskunnskap (Gilje, 2003:97-98).

Slik er det også i en afrikansk kontekst. Hvis en sykdom fant sin forankring innenfor folketroens tankeunivers, var det naturlig at den behandles innenfor samme univers og idegrunnlag. På denne måten kunne man finne den egentlige årsaken til sykdommen. Folk forholdt seg til at sykdom kunne skyldes Guds straff, som en naturlig følge av Guds vrede. Det fantes også en rekke andre forklaringer på hvorfor man ble syk. Disse har på samme måte en forankring i andre forhold enn det de moderne medisiner opererer med. Det gjelder blant annet de forklaringer som relateres til konsekvensen av å bryte de tradisjonelle normer for hvordan menneskene skulle forholde seg til de overordnede "makter" eller "krefter" (Gullveig Alver, 2008:69). Man finner ikke bare magi og trolldom som gjør skade, men man finner også kjærlighetsmagi og hvit magi. Likevel kan det være problematisk å finne et nøyaktig skille mellom disse. Kjærlighetsmagi tvinger for eksempel et annet menneske til å "elske en"; og derfor betraktes de fleste former for kjærlighetsmagi som skadelig virksomhet (Ashforth, 2005:227). Kjærlighetsmagien eller korobela, finner man også omtalt i *Madumo, a man bewitched*. Det var kirken som i utgangspunktet formulerte og definerte hva en heks var, og hvordan trolldom skal forstås ut i fra en offisiell religiøs oppfatning (Gullveig Alver, 2008:117). Folk mente dessuten at man kunne benytte magi for å bekjempe magi. Motmagi er moralsk akseptabelt, og dette kan si oss noe om synet på heksen, uansett hvilke midler som ble benyttet. Kirken var meget kritisk til dette. Som vi skal se, er det viktige likhetstrekk mellom synet på magi i dagens Afrika og i Norge på for eksempel 1500-og 1600-tallet. For å diskutere og analysere de ulike oppfatninger og holdninger man finner til trolldom, vil jeg benytte ulike metodiske redskaper som jeg vil forklare nedenfor.

1. 5. Metodiske spørsmål til feltet

Som inngang til mitt analysekapittel (Kapittel 4) benytter jeg hermeneutikk, diskursanalyse og fenomenologi. Dette vil være for å få frem hvilke begreper som er sentrale i trolldomsfeltet og hvordan menneskene tolker sin hverdagsvirkelighet. Hermeneutikk og fenomenologi er overlappende redskaper og begge er knyttet til tolkning og fortolkning. Den versjonen av diskursanalyse som jeg vil benytte er Marianne Winther Jørgensen og Louise Phillips *Diskursanalyse som teori og metode* (1999). I tillegg vil jeg benytte Gilje og Grimen

Samfunnsvitenskapens forutsetninger: En innføring i samfunnsvitenskapens vitenskapsfilosofi (1993), som bakgrunn for det hermeneutiske perspektivet. Her vil jeg også trekke inn kulturforskere som Clifford Geertz (2000), Alfred Schütz (1963) og Anthony Giddens (1987). I det følgende vil jeg kort presentere de ulike metodiske perspektivene.

A. Thick Descriptions

Clifford Geertz benytter begrepene *thin* og *thick descriptions* (Geertz, 2000:7). I min masteroppgave vil fyldige beskrivelser, *thick descriptions*, være av relevant betydning. Fyldige beskrivelser er en fortolkende eller hermeneutisk tilnærming som tar sikte på å avdekke meningen til fenomener ved å relatere dem til aktørens intensjoner og den kulturelle konteksten de opptrer i. På denne måten forsøker man å få tak i meningen til handlingen eller resultatet av handlingen (det kulturelle uttrykket). Kort beskrevet forklarer man med en slik tilnærming til en hendelse ut fra hva personen *gjør*. I antropologisk tenkning er våre data kun konstruksjoner basert på andre menneskers konstruksjoner av hva de selv gjør (Geertz, 2000:9). Analysen blir da å sortere ut strukturer av betydning. I en slik analyse starter man med tolkning av hva informantene gjør, eller mener de gjør, og systematiserer deretter dette materialet (Geertz, 2000:15).

B. Hermeneutikk og fenomenologi

Hermeneutikk og fenomenologi dreier seg om fortolkning. Sentrale aspekter er da hvordan menneskene i Soweto fortolker sin egen magiske hverdag, og hvordan Adam Ashforth fortolker disse berettelsene i sin fortelling om Madumo. I dette prosjektet vil jeg selv fortolke denne historien i en større historisk, sosial og kulturell kontekst. Her dreier det seg om dobbel, så vel som trippel hermeneutikk.

Alfred Schütz hevder at all vår kunnskap om verden, slik som sunn fornuft og vitenskapelig tenkning, involverer konstruksjon, der en benytter seg av abstraksjoner, generaliseringer og formaliseringer (1963:1). Schütz legger vekt på at forskerens begreper og kunnskap blir en del av aktørens kunnskap eller at sosiale aktører aktivt tilegner seg begreper som er utviklet utenfor deres livsverden, for eksempel medisinske eller psykologiske begreper. Denne bevegelsen (fra informant til forsker og tilbake til informant) kan betegnes som den hermeneutiske sirkelen.

Fenomenologi kan kort oversettes med læren om "fremtredelse" eller "det som viser seg selv". Fenomenologi kan således sies å være studiet om fenomener og hvordan de fremtrer for oss fra et første-person-perspektiv. Man går altså til saken selv. Videre kan man sette dette i sammenheng med bevissthet og erfaring og hvordan fenomener konstitueres gjennom menneskelig aktivitet (Gilje, 2006:11). Fremfor alt legger fenomenologien vekt på intersubjektive perspektiv, det vil si at vi erfarer en felles verden.

C. Diskursanalyse/tekstanalyse

Da mitt prosjekt dreier seg om nærlesning av tekst, vil jeg benytte tekstanalyse som innfallsvinkel. Innenfor tekstfeltet vil diskursanalyse være relevant. Her vil jeg da se på ulike begreper og betegnelser innenfor trolldomsfeltet og hvilke betydninger begrepene "heks", "trolldom" eller "magi" innehar. Jeg er spesielt interessert i å undersøke hvordan disse begrepene er relatert til hverandre og danner en diskurs.

En tekstanalyse er en generell betegnelse på kvalitative studier av tekster. En tekst må helst være sammenhengende, ha et overordnet emne og være en del av samhandling mellom mennesker. Meningen i en tekst er også avhengig av forventninger, som kan komme fra erfaring av andre tekster, samt hvilken kontekst teksten er knyttet til. For å fange opp konteksten som teksten befinner seg i kan man benytte en diskursanalytisk tilnærming. Her kan man se på en tekst som helhet, eller et begreps bevegelse i tid og rom. En "diskurs" er da en bestemt måte å tale om å forstå verden på (Jørgensen og Phillips 1999:9). Verktøyet tar utgangspunkt i en antakelse av at

objekter og handlinger har mening, og deres mening er produkt av historiske systemer og regler. Teorien er således en undersøkelse av hvordan sosiale praksiser tar oppgjør med og utfordrer de diskurser som konstituerer den sosiale virkelighet. I det afrikanske tilfellet kan trolldom falle innenfor to institusjoner: svart magi (hekser) og hvit magi/folkemedisin (inyangaens praksis). Her kan man snakke om to ulike diskurser- hekser og inyanger som er det gode og det onde i det åndelige eller magiske diskursive felt. Elementer kan være "forbannelse" og "helbredelse". I en tekstanalyse vil man da studere hvilken betydning som blir benyttet i hvilken kontekst.

1. 6. Forskningssituasjonen

Magi og trolldomsvirksomhet adresserer sentrale problematikker innenfor antropologien, hevdes det i Bruce Kapferers bok *Beyond Rationalism* (2003:3). Trolldom, for eksempel på Sri Lanka, praktiseres gjerne utenfor den hverdagslige konteksten, hvor den opphever og redefinerer relasjoner mellom mennesker. Her ligger også noe av trolldommens potensial (Kapferer, 2003:12). Trolldom beveger seg utover hverdagen eller kaster et nytt og overraskende lys over hverdagslige begivenheter. Det er et stort forskningsfelt knyttet til trolldom og hekser, spesielt er de europeiske hekseforfølgelsene godt dokumentert. Når det gjelder trolldom og magi i Afrika, er det interessante studier av blant annet Edgar Evans- Pritchard om Azande- folket i Sudan fra 1937. Evans-Pritchard har trolig utført den første systematiske studien av trolldom i Afrika.

1. 7. Tidligere forskning med relevans for prosjektet

Som nevnt innledningsvis baserer jeg min analyse på en dokumentarroman av Adam Ashforth. I kapittel tre, mitt teoretikapittel, vil jeg gå inn på trolldom i Sør-Afrika. Her vil historie og sosiale aspekter ved dette fenomenet være sentralt. Jeg vil nedenfor omtale viktige hypoteser og tilnærminger til det afrikanske feltet, og teori som er tilknyttet de europeiske hekseforfølgelsene

som kan knyttes til Afrika. Disse teoriene vil senere belyse forskningsspørsmål som er nevnt ovenfor og hvordan kan knyttes til Adam Ashforths beskrivelser av trolldom og magi i Soweto.

A. Macfarlanes "stress-teori"

Den sentrale hypotesen til Alan Macfarlane er at hekseanklager og forfølgelse nesten utelukkende er et produkt av lokale konflikter og spenninger mellom naboer. Nils Gilje har lagt stor vekt på dette aspektet i sin analyse av prosessen mot Anne Pedersdatter (Gilje, 2003). Slike anklager tiltar i dårlige tider, når det er knapt om mat. En fattig kvinne tvinges for eksempel til å tigge for å overleve. I mange tilfeller truer og skremmer hun naboene til å gi henne mat. Hvis hun ikke mottar noe, benytter hun kanskje en forbannelse mot sine naboer. Når noen av naboene blir syke, skylder de på den fattige kvinnen. Hun har allerede et dårlig rykte og blir anklaget for trolldom.

Alan Macfarlane sin studie av trolldomsanklagene i Essex i Storbritannia er særlig relevant for mitt prosjekt. Dette er på grunnlag av Macfarlanes fokus på de sosiale og økonomiske strukturene som kan føre til anklager, og dette elementet kan man også finne i Soweto i dag. Macfarlane benytter to betydninger av "*witchcraft*". Den ene betydningen maler med en bred pensel og tar inn alle aktiviteter knyttet til trolldom og magi. Den andre betydningen er mer presis og omtaler overnaturlige krefter som blir tilført av en ekstern kilde, disse kreftene er gjerne skadevoldende (Macfarlane, 1999:3-4). Macfarlane tar for seg hvilke typer personer som var anklaget, ofre og mistenkte. Han snakker ikke om en "epidemi", men heller at forfølgelse var produkter av partikulære og lokale forhold. Disse var igjen knyttet til mer generelle faktorer (Macfarlane, 1999:30). Samtidig henviser han til at hekseforfølgelsene var unormale reaksjoner på spesielle hendelser, men at de også var en normal del av (hverdags)livet i landsbyer i Essex. I Essex ble personer nært tilknyttet heksen også mistenkt eller anklaget for trolldom (Macfarlane, 1999:97). Trolldom og magiske evner ble oppfattet som overført gjennom arv, gjerne fra mor til datter (Macfarlane, 1999:169-170). Dette er også tilfellet i Sør-Afrika, hvor det er en utbredt oppfatning at trolldomskunster går i arv. Hvordan rykter og sladder utvikles til mistanke som blir

rettet mot et individ i landsbyen, er viktige komponenter i anklager som vi også finner i norske hekseprosesser. Folk har en generell frykt for hekser, og den blir konkretisert i forhold til enkeltindivider. Mistanke om trolldom fortelles videre til naboer som forteller om sin egen frykt. Rykter samles i byen, og resultatet kan bli at flere innbyggere ender opp med å tro at et konkret individ er en heks. Denne personen blir utstøtt og isolert. Folk henvender seg til en "ekspert", som kan fortelle dem at de er forhekset av denne naboen. Rettssak og forfølgelse følger så videre. Mistanken om trolldom baseres på en generell konsensus. Fenomenet er i stor grad knyttet til gjensidig utveksling av frykt, som skyldes rykter og sladder (Macfarlane, 1999:110). De fleste som ble mistenkt for trolldom i Essex var kvinner. Det er antatt at disse kvinnene var både svake og farlige: svake i forhold til Satan, og farlige i forhold til andre mennesker (Macfarlane, 1999:161). Følgelig ble slike anklager om trolldom knyttet til mennesker som kjente godt til hverandre.

B. Gullveig Alver og Gilje - Ryktespredning og konfliktutløsning

I boken til Bente Gullveig Alver, *Mellem mennesker og magter* rykter og sladderspredning sentralt, og dette er et aspekt som er viktig i sammenheng med "stress- teorien" til Macfarlane. Rykte vil i denne oppgaven være relatert til et begrepet, "kollektiv sannhet", som vil si at det som fellesskapet kommer frem til er sant. I følge Gullveig Alver er ryktefortellinger trolldomsprosessenes "kropp og konsistens" (Gullveig Alver, 2008:99). Et annet viktig begrep i denne konteksten er *stempling*, hvor personer som allerede har et svekket omtale videre kan bli mistenkt for onde hensikter. Man snakker derfor om et press nedenfra, eller horisontalperspektiv, som vil si at det er nære naboer som utløser slike rykter. Nils Giljes studie av prosessen mot Anne Pedersdatter (2003), er her et viktig bidrag. Her presenteres den konkrete livsverden og historien til en kvinne som er anklaget for å være en heks, og man ser hvordan mistanke og rykter resulterer i anklage og dom. Her er medmennesker sentrale kilder til en slik anklage, heller enn et press ovenfra, altså kirken og myndighetene. Dette aspektet er også sentralt i *Madumo, a man bewitched*.

Det er en sammenheng mellom dyptgående endringer i den sosiale strukturen og anklager om trolldom. Dette fenomenet finner man også i Sør-Afrika (jf. Hund 2003). Spenninger førte i Norge til stevninger på 1500-tallet. Noe av bakgrunnen for dette var at middelalderens patriarkalske familiestruktur gikk i oppløsning og tidligere nabofellesskap ble brutt ned (Gullveig Alver, 2008:16). Dette kan igjen relateres til afrikanske forhold, med forflytninger og arbeidsmigrasjon som nevnt ovenfor, som førte til at naboer ble fremmede for hverandre og ledet til en eskalering av konflikter. Livet i Soweto er preget av usikkerhet og stor arbeidsledighet. Selv om det er stor forskjell på dagens Soweto og for eksempel Bergen på 1500-tallet, så er det også noen likhetstrekk.

C. Niehaus og Ashforth- politiske og antropologiske perspektiv

Isak Niehaus sin forskning tar utgangspunkt i det politiske synspunktet knyttet til trolldom på det afrikanske kontinentet. Han tar utgangspunkt i den oppfatning at anklager om trolldom og skadevoldende magi kan oppstå i spenningsrelasjoner mellom naboer og nære slektninger; dette aspektet finner man også hos Macfarlane, som er nevnt ovenfor. I Essex flyttet folk mye. Mobiliteten var stor, og det kan ha svekket innbyggernes sikkerhetsfølelse (Macfarlane, 1999:148). Dette fenomenet finner vi også igjen i afrikanske forhold. Denne spenningen kan ha en sammenheng med økende tetthet og forflytning mellom naboene, opprettelse av såkalte "homelands" og arbeidsmigrasjon under apartheidregimet i Sør-Afrika (Niehaus, 2001a:7). Da innbyggere etter 1948 gradvis ble tvunget til å leve i slike sosiale relasjoner ble de også presset sammen med fremmede mennesker. Slike sosiale strukturer fremtvang på denne måten nye former for intimitet. Tidligere hadde folk ofte bodd sammen med langvarige naboer og slektninger. En økning i anklager og mistanke om trolldomskunster, kan ha røtter i denne endringen (Niehaus, 2001a:8). Den intense økonomiske usikkerheten knyttet til arbeidsmigrasjon og nye former for ulikhet ga en grobunn for misunnelse. Dette kunne også være en faktor som forklarer økende hekseanklager.

I likhet med Isak Niehaus, er det antropologiske perspektivet sentralt i studien til Adam Ashforth *Witchcraft, democracy and violence in South Africa* (2005). Hovedspørsmålet i hans studie er hvordan demokrati og vold kan knyttes opp mot trolldomsanklager. Han analyserer årsaken til en eskalering i trolldomanklager i lys av samfunnsutviklingen i Soweto i Sør-Afrika. Han opererer primært med et tidsspenn som går tilbake til presidentvalget i 1994. Ashforth studerer en hverdagsvirkelighet i Soweto, og benytter seg av historien om Madumo som sitt empiriske materiale. Med denne historien studerer han hvordan oppfatning av magi og trolldom preget hverdagen i byen. Ashforth knytter videre trolldomsoppfatning til HIV/AIDS problematikken (2005:10), hvor det er en antakelse om at symptomer på HIV/AIDS kan sammenlignes med symptomer på skadevoldende magi.

D. Hund- rettssystemet og trolldom

Som en innfallsvinkel til perspektivet på rettssystemet i Sør-Afrika i forhold til trolldom, vil jeg ta utgangspunkt i John Hund sin antologi *Witchcraft violence and the law in South Africa* fra 2003. I det før-koloniserte Afrika var trolldom kriminalisert på lokalt nivå. For kolonistyresmaktene var trolldom antatt å være en overtro som ville dø ut med spredning av vestlig vitenskap og utdanning. Med "South African Witchcraft Suppression", act no. 3 fra 1957 var intensjonen å avskaffe troen på trolldom og magi, men likevel så man en økning av trolldomsanklager (Hund, 2003:7). Det var en periode hvor tradisjonelle systemer for sosial kontroll regulerte beskyldninger om skadevoldende magi. Hund ser også på forholdet mellom "heks" og "sangoma" (inyanga), denne problematikken finner vi også hos Macfarlane og Ashforth. Hund finner visse likheter, men ingen identitet, mellom disse (Hund, 2003:7). Sangomaer er respekterte personer i det afrikanske samfunn, og disse kan benyttes som ekspertvitner eller jury i rettssaker ved anklager om trolldom, samt at disse også kan benytte sine egenskaper i forsvinningssaker (jf. Ashforth 2000a). I sin analyse benytter John Hund Ralushai-rapporten fra 1996 (Hund, 2003:31). Her blir det hevdet at man vil ha kontroll på heksene heller enn undertrykkelse. Dette kan forklares at man vil basere seg på en afrikansk forståelse av fenomenet heller enn en vestlig.

For å oppsummere kan man si at disse ulike teoretikerne dekker forskjellige perspektiver på trolldomsfeltet. Alan Macfarlane tar for seg endringer i sosial og økonomisk struktur. Bente Gullveig Alver og Nils Gilje har et fokus på ryktespredning og konflikter. Isak Niehaus og Adam Ashforth har begge politiske og antropologiske tilnærminger til spørsmålet om hvorfor det er en økning av hekseanklager. John Hund studerer hvordan rettssystemet i Sør-Afrika forholder seg til trolldom. Disse teoretikerne kan benyttes for å belyse ulike sider ved europeiske og afrikanske trolldomsprosesser, og kan knyttes sammen for å få fram et kulturvitenskapelig perspektiv på hekseanklager i Soweto.

1. 8. Sentrale begreper

I trolldomsteorien som blir benyttet i denne oppgaven, er det noen begreper som er sentrale og som jeg derfor vil forklare nærmere. Det afrikanske begrepet "inyanga" er viktig i denne sammenhengen. En inyanga kan kort beskrives som en tradisjonell helbreder eller healer, som nevnt tidligere. I en afrikansk kontekst kan en tradisjonell healer bli omtalt med flere betegnelser, blant annet "sangoma" slik John Hund påpeker. I dette prosjektet vil begrepet inyanga bli benyttet, da dette er begrepet som er sentralt i boken om Madumo. Det er også hensiktsmessig å gi en kort presentasjon av begrepene "magi" og "trolldom". Disse begrepene kan knyttes sammen med hverandre og forstås som rituelle handlinger med en hensikt å få overnaturlige makter til å gripe inn i jordiske forhold. Dette henviser til at det er en "kraft" av en bestemt karakter, som kan ta bolig i gjenstander, steder eller levende vesener, som menneskene kunne aktualisere og ta i bruk i spesielle situasjoner (Gullveig Alver, 2008:37). Hvordan de ulike teoretikerne jeg har som utgangspunkt i denne oppgaven, forholder seg til begrepet "trolldom" vil bli omtalt ytterligere i kapittel 3.

Kapittel 2 - Metodiske betraktninger og tilnærminger

I det følgende vil jeg presentere det metodiske rammeverket for en kvalitativ kulturvitenskapelig analyse av boken *Madumo, a man bewitched*. En kvalitativ metodisk tilnærming kan gi muligheter for nærhet, dybde, nyansering til feltet, og forståelse av fenomener på individnivå. Dette betyr at forskeren med bruk av kvalitativ metode søker en grundigere forståelse av forskningsfeltet og dets aktører. Ettersom trolldomsfeltet er svært omfattende, både innenfor europeisk og afrikansk hekseforfølgelse, byr dette på utfordring i forhold til avgrensning. Litteratur og forskning jeg har benyttet meg av i tilnærming til trolldomsfeltet representerer derfor et utvalg jeg skal benytte i min analyse. En annen utfordring med trolldomsfeltet er nærhet og distanse, som jeg vil drøfte i forhold til mitt eget masterprosjekt.

2. 1. Det analytiske materialet

Historien om Madumo er en skjønnlitterær tekst som jeg vil benytte som kildemateriale for å undersøke fenomenet trolldom i en sosial kontekst. Jeg har undersøkt hvordan denne fortellingen kan si oss noe om trolldomssituasjonen i en sørafrikansk region. Boken er skrevet av den australske sosiologen Adam Ashforth som har arbeidet i Soweto i forbindelse med flere feltarbeid. Under hans opphold ble han kjent med Madumo, som var hans informant under feltarbeidet, og hans venner og nærmiljø. Ashforth forteller historien om Madumo slik han selv oppfatter den, og hva hovedpersonen selv beretter. Adam Ashforth er altså ikke alltid tilstede i viktige situasjoner som oppstår. Ashforth benytter da fortolkning av situasjoner og hendelser, slik som personene selv tolker dem. Historien er skrevet på en slik måte at den skal være fengende og øke leseinteressen, og derfor har hendelser blitt modifisert til dette formålet. Videre benytter forfatteren også pseudonymer i sin historie, og alle personer som blir omtalt i boken er anonymisert.

I en kulturvitenskapelig og etnologisk sammenheng ville det være svært interessant med feltarbeid, deltagende observasjon og kvalitative intervju som metodisk innfallsvinkel i forbindelse med en masteroppgave. Som nevnt i mitt innledningskapittel ble et slikt prosjekt problematisk å gjennomføre. Ved at jeg har valgt å ta for meg en dokumentarroman, vil det fremdeles være en interessant analyse av hvordan personer i Soweto forstår sin egen magiske virkelighet og livsverden. Valget om å analysere en dokumentarroman vil være en fruktbar tilnærming til mer eller mindre virkelige personer. Samtidig er det mulig å gjøre tolkninger om hvordan forfatteren opplever de handlingene som blir utført.

2. 2. Tekstanalyse som kvalitativ metode

Ved at denne oppgaven tar for seg tekst, vil det bli benyttet en kvalitativ metode. Jeg vil da se på egenskaper og karakterer ved fenomener, hvor man søker en grundigere forståelse av forskingsfeltet og dets aktører. Som forsker prioriterer man derfor dybde og nyanseringer fremfor bredde. Innenfor kvalitativ forskningsmetode ønsker man å forstå mennesker på deres egne premisser, interaksjon mellom forsker og informant, og man har et ønske om å være empatisk og forståelsesfull ovenfor de utforskede (Gullveig Alver og Øyen, 1997:38). Tekstanalyse faller innenfor en slik forskningskategori på grunnlag av en grundig analyse av hva teksten formidler, og hva teksten kan si om samfunnet og miljøet den omhandler. Jeg vil derfor gjennomføre en nærlesning av tekst. I en trolldomskontekst vil en slik kvalitativ metode være nyttig da dette kan bidra til å fremheve enkelte hendelser og holdninger til dette fenomenet. På denne måten kan fortolkning av enkelte hendelser bidra til å kaste lys over trolldom og magiske praksisers betydning i samfunn i dagens Sør-Afrika.

I denne analysen vil jeg se på hvilke faktorer som spiller inn når Madumo blir anklaget for trolldom. Hvordan disse anklagene foregår og hvordan disse påvirker Madumo selv, miljøet, venner og familie rundt ham. Jeg vil videre se på trolldomdiskursen og forholdet mellom tradisjonell healing og skadevoldende magi. For å gjennomføre en slik tekstanalyse, vil jeg benytte meg av diskursanalyse, for å studere trolldomdiskursen. Gjennom en hermeneutisk og

fenomenologisk tilnærming vil jeg fortolke representasjoner i boken. Dette betyr at jeg fortolker situasjoner og hendelser som forfatteren allerede har fortolket, altså er det snakk om dobbel hermeneutikk. Med fenomenologisk tilnærming menes her virkelighetsoppfattelse og en forståelse av det magiske universet. Steinar Kvale hevder at hermeneutiske forskere behandler fortolkning av mening, og diskursanalytikere fokuserer på hvordan språk og diskursive praksiser konstruerer de sosiale verdener mennesker lever i (Kvale, 2009:30). I det følgende vil jeg omtale de tre metodiske tilnærmingene, og hvorfor disse er benyttet i analysen av boken jeg tar for meg.

I en analyse av nærlesning av tekst, har jeg benyttet meg av Knut Kjeldstadli sin tilnærming til kildegranskning. Kjeldstadli stiller spørsmål om hva slags materiale man har med å gjøre, og hvordan påvirker informasjonen jeg kan hente inn materialets karakter. Jeg undersøker hvilken sjanger boken om Madumo faller innenfor og i hvilken kontekst den er skrevet i. Som vi har sett er det snakk om en skildring av en hendelse, altså noe dokumentarisk. Her er det fortalt om følelser, stemning og tanker, og på denne måten blir boken en kilde til en virkelighetsoppfatning. Samtidig som den har preg av å vekke en leseinteresse, og dermed kan situasjoner ha blitt "pyntet på". Forfatterens rolle og historiens kontekst er også relevant. Ashforth er både forsker og forfatter, og han er kjent med miljøet og menneskene som blir påvirket. Dermed kan man si at han har både utenfra og registrerende, samt innenfor og medfølende synspunkter. Videre kan man spørre seg om hva som egentlig står i kilden, og hvordan man benytter opplysningene som er gitt til å besvare problemstillingen (Kjeldstadli, 1997:210). Her vil man da se på den referensielle funksjonen, eller den bredere konteksten teksten refererer til (Kjeldstadli, 1997:221).

2.3. Fenomenologi og subjektivitetsprinsippet

Som nevnt tidligere i kapittelet vil det i oppgaven bli skildret hvordan menneskene, og spesielt Madumo, opplever sin hverdag i en magisk virkelighet. Deres subjektive forståelse av deres egen situasjon vil være i sentrum for en slik analyse. En naturlig metodisk innfallsvinkel til en slik studie vil da være fenomenologi. Da denne boken forteller historien om en mann som er forhekset, og anklaget for å ha forårsaket sin mors død, går man i dybden og ser på hvordan menneskene opplever denne situasjonen. Subjektivitetsprinsippet blir her sentralt for å se på enkeltindividers oppfatning av sin egen situasjon og verden de lever i. I denne konteksten vil dette være rettet mot hva som skjer med Madumo og menneskene rundt ham. Jeg vil også se på hvordan menneskene i Soweto forholder seg til begreper om trolldom og magi, og hvordan dette blir en sentral del av deres hverdagsliv. Hva er deres oppfatninger og opplevelse av trolldom og magi?

I fenomenologien er *livsverden* et sentralt begrep. Med en fenomenologisk tilnærming til et felt går man til saken selv. Man ser på hvordan fenomener konstitueres gjennom menneskelig aktivitet (Gilje, 2006:11). Dette betyr at man forsøker å studere stemninger, følelser og tanker til en eller flere aktører.

Trolldom og magi blir en del av virkelighetsforståelse og forklaring på årsaker til sykdom og død. Tidligere har det blitt nevnt at trolldomsanklager ofte blir relatert til sykdom, og spesielt til problematikken rundt HIV/AIDS. I denne sammenhengen er det en oppfatning at sykdomssymptomer kan være et symptom på at man er forhekset. Folk opplever da at sykdommen er blitt sendt av noen. Videre kan dette trekkes til ulike situasjoner som er kontekstbetinget. For eksempel i boken blir det fortalt at det blir funnet jord på husveggen. I en trolldomskontekst blir dette tolket som et tegn på at noen forsøkte å plassere urter som kan benyttes til en forbannelse på en eller flere beboere i huset. Denne hendelsen kan også tolkes

som spøk eller en form for hærverk fra noen naboer. Mening, tegn og symbolikk blir da tolket og utformet ut i fra konteksten de inngår i. Avhengig av kontekst kan altså et fenomen bety ulike ting.

2. 4. Et diskursivt og polyfonisk aspekt

Når jeg skal utføre nærlesning av boken *Madumo, a man bewitched*, benytter jeg diskursanalyse som et verktøy for å strukturere og kartlegge teksten og begreper som kommer frem. De ulike begrepene som dukker har jeg plasser i det diskursive feltet for på denne måten å få en bredere oversikt over mitt forskningsfelt. Det er ikke kun begreper, men også aktørenes stemmer som kan struktureres. I boken hører man ikke bare stemmen til Madumo selv. Forskeren og forfatteren Adam Ashforth er også en sentral stemme ettersom han forteller om sine betraktninger og tanker omkring Madumos situasjon. Videre hører man også Madumos nære venner, slektninger og naboer, og ikke minst Mr. Zondi, Madumo sin inyanga. Det er da flere stemmer og ulike tilnærminger og diskurser til trolldomsfeltet som kommer frem i historien og som blir tolket og fortolket. Jeg vil derfor gjennom min analyse avdekke de ulike stemmene som kommer frem i teksten.

Gjennom språket skaper vi representasjoner av virkeligheten, ikke kun som en gjenspeiling av en allerede eksisterende virkelighet. Disse representasjonene er med på å skape og vedlikeholde virkeligheten. Vårt språk er strukturert innenfor ulike mønstre, som våre utsagn følger, når vi beveger oss innenfor ulike sosiale domener (Jørgensen og Phillips, 1999:9). Diskursanalyse er da en analyse av disse mønstrene; analyse av "tekst i kontekst". Forskerens rolle i en diskursanalyse, er å finne ut hvilke mønstre som finnes i utsagn, og hvilke konsekvenser som kan oppstå når ulike diskursive fremstillinger av virkeligheten avdekkes. En diskurs er som regel aldri en lukket enhet, den omformes i kontakt med andre diskurser. Språket vårt har en tendens til å plassere "magi" i to ulike kategorier; svart magi (hekser) og magi/folkemedisin (inyanga). Her kan man snakke om to ulike diskurser, en som dreier seg om hekser og en som dreier seg om inyangaer; det gode og det onde i det åndelige eller magiske diskursive felt. Elementer kan være "forbannelser"

og "helbredelse", det vil si tegn som ennå ikke har fått en fastslått mening, og tegn som er flertydige. En utfordring kan være at "heks" har en plass i begge diskursene. En heks kan både være god og ond. I det afrikanske tilfellet, oppstår magi/trolldom som diskursivt felt, med "hekser" på en side, og "inyanga" på den andre. Denne diskusjonen blir videre tatt opp i mitt teorikapittel. Disse to diskursene representerer ulike måter å betegne eller forstå et fenomen på, noe som åpner opp for en diskursiv kamp. En forandring i diskurs er også en måte å endre eller produsere den sosiale virkeligheten på.

I boken *Madumo, a man bewitched* fremtrer subjektive stemmer som forholder seg til trolldoms- og magidiskursen. Madumo er hovedstemmen, da han selv tror han er forhekset. Videre finner man stemmene omkring han, forfatteren selv som viser en skepsis og en vestlig tilnærming, som blant annet betegner inyangaene som falske og som kun er ute etter penger, og omtaler Madumos situasjon som et uhell. MaMfete, en nabokvinne, kan man hevde er plassert i midten av den diskursive kampen ved at hun ikke har hatt førstehåndserfaring med trolldom, og er skeptisk til heksenes krefter, men tror likevel at det er mer mellom himmel og jord enn det vi mennesker kan oppfatte. Inyangaen om opptrer i boken stiller sterkt, da han behandler Madumo med såkalt *muthi*. Samtidig kan man finne presten ved Zion Christian Church som selv benytter åndelige virkemidler for hell og lykke. Rettsvesen og koloniherrer stiller på en annen side. De tror ikke at hekser eksisterer og omtaler dette som ren overtro. Slike syn vi finner her kan også tilknyttes en vestlig tankegang og oppfatning av hekser og trolldom.

2.5. Hermeneutikk: Tolkning og forståelse av tekst

Som nevnt ovenfor er diskursanalyse et redskap jeg benytter for å strukturere teksten. Videre benytter jeg hermeneutikk for å analysere og fortolke teksten i en større sammenheng. Her vil jeg se på hvordan aktørene i boken forstår og tolker sin virkelighet og situasjoner som oppstår.

Begrepet "mening" kan benyttes om menneskelig aktiviteter og om resultatene av disse aktivitetene, samt betingelsene for aktiviteter (Gilje og Grimen, 1993:142). For å forstå disse

meningene og betingelsene, må man fortolke. I samfunnsvitenskap og humaniora er hermeneutikk viktig fordi man her er opptatt av datamateriale som består av meningsfulle fenomener som handlinger, muntlige ytringer og tekster. Fortolkning blir da et sentralt element for å forstå disse ytringene.

Ifølge Alfred Schütz er det ikke noe slikt som "rene" fakta, all fakta er fortolkede fakta. All tenkning om verden er basert på opplevelse av den, vår egen eller noe som er gitt til oss av foreldre, venner, lærere også videre; disse opplevelsene i form av "kunnskap" kan fungere som en referanseramme (Schütz, 1963:2). Ved at forskeren fortolker en verden som allerede er fortolket av de sosiale aktørene selv, blir forskerens fortolkning en dobbel hermeneutikk. I analysematerialet vil forskeren fortolke aktørenes forståelse og oppfatning som befinner seg innenfor et magisk univers, og hvordan aktørene selv gir mening til dette universet. Denne fortolkningsprosessen kan betegnes som den hermeneutiske sirkel. Sosiologen Max Weber presenterer en slik tilnærming til aktørenes selvoppfatning. Han hevder at sosiale handlinger er atferd som aktørene selv subjektivt tilskriver mening. Det blir da et viktig fundament å bygge på de sosiale aktørenes beskrivelser av seg selv og sin verden (Gilje og Grimen, 1993:146). Forskeren må bedrive dobbel hermeneutikk og plassere aktørenes beskrivelser innenfor en vitenskapelig kontekst, en tilnærming som følger Anthony Giddens. Giddens hevder at kulturell analyse fokuserer på relasjonene mellom diskurs og hva han betegner som "kulturelle objekter" (Giddens, 1987:215-216). Disse kulturelle objektene kan forstås som mekanismer som flykter fra kontekster av tilstedeværelse, men som er skilt fra generelle objekter når de innarbeider "utvidede" former for betydning. Tekster, i denne betydningen, er en form for kulturelle objekter. I hermeneutikken kan man benytte to tilnærmingmåter: disse handler om erfaringsnære og erfaringsfjerne begreper. Erfaringsnære begreper refererer til hvordan aktøren beskriver og fortolker sin situasjon, mens erfaringsfjerne begreper handler om forskerens teoretiske begreper knyttet til beskrivelse og fortolkning. Disse begrepene kan videre knyttes til Schütz teori om første- og andre ordensbegreper.

Som nevnt i mitt innledningskapittel vil jeg i forbindelse med en hermeneutisk tilnærming benytte meg av Clifford Geertz sitt begrep om "thick descriptions", som kan forklares som fyldige beskrivelser. jeg vil benytte denne tilnærmingen av fortolkning for å avdekke aktørens, i dette tilfellet Madumo, intensjoner med utgangspunkt i en kulturell kontekst. På denne måten vil jeg avdekke meningen bak en handling. Dette perspektivet vil videre være nært knyttet opp til den fenomenologiske tilnærmingen og de erfaringsnære begrepene som Anthony Giddens introduserer.

Når man går inn i forskningslitteraturens teorier, vil disse også være en del av min fortolkning av trolldomsfeltet. Hvilket ståsted har forskerne og hvordan kan jeg skille mellom hva som er forskernes fortolkning og hva som er informantenes utsagn. En slik situasjon knyttet til fortolkning kan betegnes som trippel hermeneutikk.

Et annet viktig element innenfor hermeneutikken er *barmhjertighetsprinsippet*, som også kan forstås som et etisk prinsipp (Gilje og Grimen, 1993:195). Det er mulig å anta at informantene eller aktørene er fornuftige og rasjonelle. I denne sammenhengen skal altså forskeren tolke deres handlinger ut i fra at aktørene selv tror på det de sier og gjør. Dette etiske prinsippet er spesielt viktig når man forsker på mennesker som befinner seg i en annen kultur enn forskerens egen kultur. Grunntanken i hermeneutikk er at man alltid forstår noe på grunnlag av visse forutsetninger, eller forventningshorisonter. Mine forutsetninger, forforståelse og faglige bakgrunn virker inn på det som blir fortolket. Når jeg skal analysere denne boken og forskningslitteraturen, fortolker jeg noe som allerede er fortolket. En etisk problematikk innenfor dette feltet kan være min forforståelse og faglig påvirkning av det som blir fortolket. Det blir da viktig å ta hensyn til egen forståelse som kan påvirke utfallet av analysen.

2. 6. Analysensprosess

Som nevnt benytter jeg diskursanalyse som metode for å strukturere teksten jeg skal analysere. Med dette redskapet oppretter jeg et tankekart over begreper som vi finner i boken og hvordan disse beveger seg i det diskursive feltet. "Heks" og "inyanga" er to begreper som representerer to ulike diskurser; sort og hvit magi. Samtidig ser vi at en inyanga kan krysse det diskursive feltet og befinne seg både innenfor hvit og sort magi. Magi og trolldom blir således et nodalpunkt som både heks og inyangaen beveger seg rundt. "Muthi", eller urter, kan være et annet nodalpunkt. Dette begrepet kan knyttes til både helbredelse, altså hvit magi, samtidig som de kan knyttes til isidliso, som kan forklares som skadevoldende magi. Begrepets forflytning i det diskursive feltet kan da ses i sammenheng med hva som er intensjonen med å benytte muthi.

Hermeneutikk er et verktøy jeg benytter for å analysere aktørenes og Adam Ashforth sine tolkninger av disse begrepene og trolldomsfeltet. Aktørene selv tolker hendelser og situasjoner, samtidig som Ashforth fortolker disse i sin fortelling om Madumo. I denne sammenhengen er det snakk om dobbel hermeneutikk. Når jeg skal analysere boken, vil jeg fortolke Ashforths fortolkninger og dermed blir det benyttet trippel hermeneutikk. I denne konteksten blir førsteordensbegrepene, altså aktørens erfaringsnære begreper satt i sammenheng med andreordensbegrepene, erfaringsfjerne begreper. Som vi skal se benytter ikke Ashforth andreordensbegreper i den fortellingen som han utvikler i boken om Madumo, men benytter disse i sine vitenskapelige artikler. Fortolkningen av disse diskursene og forståelsen av den magiske hverdagen kan således videre fortolkes inn i en større kontekst. Her ser man da på utbredelsen av trolldomstro og hvordan dette påvirker samfunnet og det sosiale nettverket i Soweto og Sør-Afrika.

2. 7. En etisk refleksjon

I en kvalitativ tilnærming er forskerens nærhet til individ og felt grunnleggende, likeledes forståelsen av den utforskedes egne premisser og innlevelsen i den utforskedes situasjon. Det kreves da sensitivitet for hva den utforskede uttrykker i ord og handling (Gullveig Alver og Øyen, 1997:131-132). Valg av forskningstema kan preges av det perspektivet eller synsvinkel forskeren har som utgangspunkt, både teoretisk og metodisk. Et subjektivistisk perspektiv kan føre til tolkning av et materiale som preges av forståelsesformer som forskeren bærer med seg. Disse kan være avgjørende for beslutninger som tas, hva slags data forskningen skal bygges på og for analysemetoden (Gullveig Alver og Øyen, 1997:57-58).

Ved å velge trolldom og magi i Sør-Afrika som tema, spesielt når et feltarbeid ikke er blitt gjennomført, har jeg en distanse til feltet som kan være utfordrende når jeg skal analysere mitt materiale. Som forsker i det vestlige samfunn kan man bære med seg synspunkter og holdninger til andre kulturer. Min forforståelse av den afrikanske kultur, trolldomsfeltet og hendelser i denne boken, kan prege min analyse og betraktninger. Likeledes kan min teoretiske bakgrunn om trolldomsfeltet, både i Europa og i Sør-Afrika, prege min nærlesning og hvordan jeg tolker situasjonene som er omtalt. Samtidig vil jeg være oppmerksom på at mine fortolkninger av tekstene baserer seg på forfatterens tolkninger av det som er sagt og gjort. En annen viktig etisk dimensjon i dette prosjektet, er at mitt prosjekt kun inneholder de aktør-stemmene som er å finne i *Madumo, a man bewitched*. På bakgrunn av tilgjengelighet til analysematerialet er det altså Madumo selv som fremstiller det nærmeste aktør-perspektivet. Av det forskningsmateriale jeg benytter til min teori er flere av forskerne fra Sør-Afrika, Isak Niehaus og John Hund, i tillegg til hans bidragsytere. Adam Ashforth har vært i området i flere perioder og er godt kjent. På denne måten kan forskerne gi både et vitenskapelig, distansert perspektiv og samtidig vise nærhet til feltet. Likevel er det viktig å være oppmerksom på at mine kilder også kan ha latt sine forforståelser ha påvirket deres forskningsarbeid.

Videre vil jeg henvise til § 25 i Nasjonal forskningsetisk komité for samfunnsfag og humaniora (NESH) som omtaler at man må inneha en respekt for lokale tradisjoner, og ha en varsomhet omkring kategorisering eller inndelinger. § 26 vil også være nyttig i denne sammenhengen hvor anerkjennelse og respekt for andre kulturer ikke medfører en aksept for kulturelt begrunnede overgrep. Med disse paragrafene som rammer for min analyse, forsøker jeg å vise en respekt for kulturen og det feltet jeg forsker på. Jeg vil dermed være på vakt i forhold til mine egne kunnskaper og fortolkninger av feltet som kan påvirke mitt arbeid. Det kan derfor være tilfellet av at jeg bringer med meg et barmhjertighetsprinsipp, eller omsorgsprinsipp, når jeg utfører mitt forskningsarbeid.

Kapittel 3 - Magi og trolldom i dagens Sør-Afrika

Jeg vil undersøke det komplekse forholdet mellom den integrerte trolldomsforståelsen, modernisering og utvikling i det sørafrikanske samfunn. I denne diskusjonen trekker jeg også inn den europeiske hekseforfølgelsen i tidlig nytid. Av spesiell interesse for mitt prosjekt har jeg benyttet meg av teoretiske perspektiver som kan belyse årsaken til oppblomstringen av trolldomssaker etter presidentvalget i 1994 i Sør-Afrika, samt forholdet mellom trolldomsanklager, ryktespredning og sykdom. Det blir også relevant å studere forholdet mellom slutten på apartheidperioden, demokratisering og HIV/AIDS problematikken i Sør-Afrika. Videre vil jeg diskutere Peter Geschieres tese om at "for å forstå fleksibiliteten av representasjoner av trolldom og det okkulte i mange områder i Afrika, er utfordringen heller å utforske mulighetene som blir tilbudt av disse diskursene for å få mulighet til å få kontroll over moderne endringer" (Geschiere, 1997:15).

Trolldom i Afrika har eksistert i lang tid, og ifølge den tyske historikeren Wolfgang Behringer (2004) vet man mer om hekseforfølgelsen i Europa i senmiddelalderen og tidlig nytid enn vi vet om hekseforfølgelsene i Afrika i dag. I det sørlige Afrika ble heksejakt kriminalisert under det britiske og franske kolonistyre på 1800- og 1900-tallet. Rettsforfølgelser og ritualmord på såkalte "hekser" ble da ulovlig (Behringer, 2004:198). Det betyr at personer som gikk til angrep på antatte hekser ville bli dømt for dette. Man kunne også få dom for å sette frem anklager om trolldom - eller å anklage noen for å være en trollmann eller trollkvinne. I praksis betydde dette at såkalte trolldomssaker ikke nådde opp i rettsapparatet. Folk visste at slike saker ville bli avvist av myndighetene. Siden de tradisjonelle domstolene også var gått i oppløsning mange steder, eller var blitt marginalisert av kolonimakten, fantes det ingen "offisielle" kanaler for å løse såkalte trolldomssaker. Mulighetene for tradisjonelle forhandlingsløsninger på lokalt nivå i landsbyen var svekket, og de nye domstolene ville ikke beskjeftige seg med trolldom. En person som mente at han var blitt rammet av trolldom, hadde ingen muligheter for å anklage naboer eller påståtte

”trollfolk” å få saken "prøvd" for retten. Den som satte fram slike anklager, kunne selv risikere å bli anklaget for ærekrenkelse, bakvaskelse eller lignende.

3. 1. Definisjon på "trolldom"

Et sentralt begrep i den empiriske analysen er "witchcraft", som kan oversettes til "trolldom". Dette er et begrep som går igjen i litteratur om hekseforfølgelse som jeg har benyttet meg av i oppgaven. Begrepet "witchcraft" kan være utfordrende og vanskelig å gi en bestemt definisjon på. Jeg har derfor et utvalg av forskning som forsøker å definere begrepet. Antropologen Alan Macfarlane hevder at det er ikke er noen enighet om en konkret definisjon, men han benytter selv to ulike definisjoner av begrepet. Den ene varianten dekker alle termene som står i English Witchcraft Statutes (1542, 1563 og 1604), altså kirkelig begreper som spådom, trylleformularer og evner til å forutsi fremtiden. Den andre varianten, som er mest relevant i denne konteksten, dekker alle overnaturlige og eksterne krefter. Disse kreftene benyttes til å skade andre mennesker, eiendom eller dyr (Macfarlane, 1970:3-4). Isak Niehaus hevder at de svake i samfunnet kan benytte seg av trolldom som et våpen (2001a:7-9). I likhet med Macfarlane benytter også han en bred definisjon av begrepet. I følge Niehaus er trolldom krefter eller evner som kan arves gjennom morslinjen, og benyttes hovedsakelig for å påføre skade (Niehaus, 2001a:25). Wolfgang Behringer hevder også at trolldom er et universelt og skadevoldende fenomen, og kan ses som en form for negativ karisma (Behringer, 2004:45). For John Hund er en annen fellesnevner for trolldom som skadevoldende praksis at den ikke er empirisk prøvbar (2003:11). Trolldom er derfor umulig å se med det blotte øyet, noe som kan medfører til at en definisjon kan være vanskelig. Hovedtesen til de ulike forskerne, som befinner seg innenfor blant annet antropologi, historie og sosiologi, er likevel en felles oppfatning om at trolldom kan forklares som eksterne krefter som benyttes for å skade mennesker og dyr.

3. 2. Avfortrylling og sekulariseringstesen

I land som Sør-Afrika, Tanzania, Kongo og Zimbabwe har tradisjonell trolldom, for eksempel folkemedisin, overlevd både kolonisering, misjonering, avkolonisering, revolusjon og modernisering (Blix Hagen, 2007:152). Med koloniseringen ble det innført vestlige tradisjoner og religioner (Behringer, 2004:196) - selv om det også må understrekes at disse ble "afrikanisert" og tilpasset lokale forhold. Det er betydelige forskjeller på ritualer og teologi i mange afrikanske kirker sammenlignet med protestantiske og katolske kirker i Europa. Men koloniseringen førte også til en utfordring av den allerede etablerte kosmologien i det sørlige Afrika. Som følge av den europeiske lovgivningen, ble altså trolldom i en viss forstand avkriminalisert. Ingen kunne bli dømt for å ha utført såkalte "skadevoldende trolldom". Slik sett introduseres en type lovgivning i afrikanske land som ble introdusert i Europa på 1700- og 1800-tallet som innebar at folk kunne dømmes for å ha skadet sine naboer på ulik vis, men de kunne ikke dømmes for trolldom. På hverdagsnivå i mange afrikanske samfunn levde imidlertid praksiser og trosforestillinger knyttet til magi og trolldom i beste velgående. Blant koloniherrne og den nye afrikanske eliten var det en vanlig oppfatning at trolldom ville dø ut med innføring av vestlige tradisjoner, kristendom og utdanning (Hund, 2003:7). Dette omtales ofte som sekulariseringstesen med henblikk på trolldom og magi. Med vitenskap og moderne kristendom blir magien "drevet ut av verden", slik blant annet den tyske sosiologen Max Weber hevdet på begynnelsen av 1900-tallet (jf. Gilje, 2003: 217ff). I denne sammenhengen snakker en gjerne om en "avfortrylling av verden". Her blir da trolldom betegnet som en form for overtro.

Både moderniseringsprosessen i Europa i tidlig nytid (eller den "tidlig moderne perioden") og i dagens Afrika synes å medføre noen paradokser. I Europa på 1500- og 1600-tallet er vi vitne til modernitetens tidlige gjennombrudd med fremveksten av moderne kapitalisme, gjennombruddet for den vitenskapelige revolusjonen (Kopernikus, Galilei og Newton), en radikal reform av kirken (lutherdommen og kalvinismen) og fremveksten av moderne liberalisme og individualisme. Samtidig er vi vitne til at disse århundrene også utgjør høydepunktet i hekseforfølgelsene (Gilje, 2003:13). På samme måte som i Europa på 1500- og 1600-tallet ser

dagens hekseforfølgelse i det sørlige Afrika ut til å ha sammenheng med oppkomsten av demokrati og moderne samfunnsforhold (Blix Hagen, 2007:152). I det sørlige Afrika kan man hevde at moderniseringen, i form av blant annet en moderne lovgivning og rettsapparat, tvunget trolldomsforestillinger og hekseforfølgelser inn i nye og mer ”private” spor (Behringer, 2004:44). Heksejakten foregår i dag på lokalt nivå og involverer ikke myndighetene. I stor utstrekning er det tale om ”selvtekt”: Folk anklager og tar livet av såkalte hekser uten å gå veien om rettsapparatet eller de gamle institusjonene for konfliktløsning. Rettssaker i egentlig forstand blir reist først når den eller de som har tatt livet av såkalte hekser bringes for retten. I følge historikeren Rune Blix Hagen (2007:152) er den nye heksejakten heller ikke et perifert, sosiokulturelt randfenomen, men en omseggripende menneskeforfølgelse i flere regioner og land. I følge en reportasje i Bistandsaktuelt, som er en månedlig avis publisert av Norad, er forfølgelsene i Afrika et alvorlig menneskerettighetsproblem (Bistandsaktuelt 4/2006:4). I følge artikkelen er flere forskere kritiske til myndighetenes passivitet i forhold til hekseforfølgelsen. Ifølge reportasjen kan en økning i antallet av lokale hekseprosesser også være en utfordring for bistandsarbeid på det afrikanske kontinentet. I Bistandsaktuelt nr. 8/2009 blir det fortalt om Gambias president som er på heksejakt, og årsaken til dette er tantens uforklarlige bortgang (Bistandsaktuelt 8/2009:14). Som en konsekvens av dette, startet han en omfattende hekseforfølgelse, med hjelp av tradisjonelle healere fra Guinea. Nærmere 1000 mennesker ble internert og folk i flere landsbyer ble tatt til fange.

3. 3. Oppblomstring av magiske praksiser på det afrikanske kontinent

Det har blitt konstatert en økning i anklager om bruk av trolldom og trolldomsrelaterte saker de siste årene. Det er altså en utbredt oppfatning i store deler av det sørlige Afrika at langt flere mennesker enn tidligere ”tar i bruk trolldom”, eller er involvert i saker som på ulike måter involverer magi og skadevoldende trolldom. Det synes også å være et faktum at de lokale angrepene på såkalte ”trollmenn” har økt de siste tiårene. Det blir påpekt i en reportasje i avisen Bistandsaktuelt at over 6500 eldre ”trollfolk” ble trakassert, lemlestet og utsatt for dødelig vold i området rundt Victoriasjøen i 2004 (nr.4/2006). I en av de nordlige provinsene i Sør-Afrika er

henrettelser av anklagede hekser nådd alarmerende proporsjoner. Antropologen Isak Niehaus hevder at det har funnet sted omlag 389 hekserelaterte drap mellom 1985 og 1995 (Niehaus, 2001b:184). Historikeren Wolfgang Behringer hevder at på verdensbasis er flere mennesker blir henrettet som trollfolk de siste femti årene enn under hele den historiske hekseforfølgelsen i Vesten i tidlig nytid (Behringer, 2004:8). En forutsetning for denne oppblomstringen kan være en følge av en vestlig demonisering av afrikansk kosmologi og folkelige praksiser, og da spesielt folkemedisin. Dette kommer muligens som en konsekvens av vestlig misjonering. Den afrikanske oppfatningen av magi mistet i denne prosessen mange av tradisjonselementene, og gikk inn i nye og "moderne" sammenhenger. En annen mulig hypotese er at tradisjonelle former for konfliktløsning er gått i oppløsning og at mange tyr til selvtekt.

Elias K. Bongma henviser i sin artikkel "Witchcraft and the christian church: Ethical implications" til at det ikke bare er fattige i Afrika som tror på heksters eksistens. Trolldomstro krysser grenser basert på kjønn og klasse, og studier kan vise at medlemmer av den politiske eliten kan benytte seg av trolldomstro til sin egen fordel, og tar det okkulte univers svært alvorlig (Bongmba, 2007:112).

3. 4. Politiske og sosiale aspekter ved trolldomspraksis

Antropologen Isak Niehaus hevder at trolldom har eskalert på grunn av krigføring på 1900-tallet, befolkningsforflytning og presidentvalget i 1994. Befolkningsforflytningen var en del av apartheidpolitikken der ulike folkegrupper ble plassert i såkalte "homelands". Han betrakter videre 1960-tallet som et vendepunkt i fremveksten av nyere former for trolldomsanklager i Sør-Afrika (Niehaus, 2001a:8). Dette relaterer han til utviklingen av homelands og økonomisk usikkerhet. Naboer som tidligere var slektninger eller kjente hverandre godt ble nå fremmede. Samtidig åpnet apartheidregimet for en enorm arbeidsmigrasjon (særlig til de store gruvene, men også til byene). En konsekvens av denne arbeidsmigrasjonen har vært oppløsning av ekteskap og at ektepar ble tvunget til å leve separert. Stress, atskillelse og en uholdbar familiesituasjon kan føre til misunnelse og sjalusi som kan være grobunn for mange trolldomsanklager. Trolig er det

slik at oppløste familiestrukturer økte troen på såkalte *tokoloshe*, nattlige vesener som oftest angriper kvinner seksuelt, samtidig som kvinner kunne benytte deres tjenester. Såkalte tokoloshe har en mannlig kjønnsidentitet, men de er "mindre" enn menn og har dyriske trekk. De kan i mangt minne om norske "tusser og troll", men regnes som farlige.

Disse endringene medførte for mange en katastrofal sosial transformasjon. Mange av aktørene makter ikke å se de politiske og strukturelle årsakene til disse problemene og leter etter "lokale" forklaringer. Når også det lokale overhodet ("local chiefs") ikke lenger behandler hekseanklager, men overfører ansvaret til staten, så finnes det ingen organer som kan behandle anklager og mistanker om trolldom. Det åpner for mange av de nye formene for selvtekt på lokalt nivå. Sterke politiske konflikter i forbindelse med presidentvalget i 1994 førte også til heksejakt. Dette gjaldt særlig såkalte "forrædere" - eller folk som hadde samarbeidet med apartheidregimet eller som ble regnet som upålitelige. I en reportasje i Bistansaktuelt blir det henvist til forskeren Todd Sanders, som hevder at trolldomsanklager i Tanzania har økt med innføringen av markedsliberalisme. Der det er blitt konkurranse kan det også være behov for beskyttelse og makt. På denne måten blir trolldom også en bedre og bedre forretning (Bistansaktuelt 4/2006:4). Man kjøper seg altså beskyttelse mot trolldom.

Peter Geschiere hevder at okkulte krefter per definisjon er noe som er skjult og hemmeligholdt. Dette kan styrke deres effektivitet i en autoritær kontekst (Geschiere, 1997:99). Rykter og sladder som sirkulerer i en trolldomskontekst refererer til hemmelighold, som fører til at trolldompraksis foregår utenfor statens autoritet.

3. 5. Fra forfølgelse til kontroll

I den vitenskapelige antologien *Witchcraft violence and the law in South Africa* redegjør John Hund for hvordan de tidligere systemer av kontroll dempet og regulerte anklager om trolldom (Hund, 2003:9). Før den sørafrikanske "Witchcraft Suppression Act", no.3 fra 1957, var normen at behandling av anklagesaker noe som stammens overhode tok seg av. Dermed introduseres en

tradisjonell afrikansk forståelse av fenomenet, heller enn en vestlig. En konsekvens av dette, er at trolldom ikke vil bli avvist som ikke-eksisterende (slik den vestlige forståelsen antar). Det var sjelden at mennesker tok loven i egne hender, og det forekom sjelden offentlige beskyldninger. I boken *Madumo, a man bewitched* (2000a), forteller Adam Ashforth at mistanke om trolldomspraksis ble hemmeligholdt. Det var ingen som konfronterte den antatte heksen. Falske anklager ble derfor normalt oppklart, og i alvorligere saker kunne en inyanga bli konsultert (Hund, 2003:10). En inyanga er blant annet en spesialist på trolldom. Det blir ofte sagt at en inyanga, eller sangoma, kan "lukte" trollfolk.

Før "Witchcraft Suppression Act", var trolldom en trussel, men man fant nesten alltid løsninger. I antologien henvendes det til N. V Ralushai, "Summary of the Ralushai Commission report" hvor det blir forklart at "Witchcraft Suppression Act" er ansett av mange sørafrikanere som en urimelig lovgivning fordi dens mål er å straffe anklagere og ikke heksene selv (Ralushai, 2003:127). Behringer hevder videre at denne lovgivningen underordnet det lokale overhodet og deres behandling av trolldomsanklager. Det ble oppfattet at de mistet sin autoritet (Behringer, 2004:44). Derfor mener mange at denne loven burde bli opphevet og erstattet med en lovgivning som kontrollerer tradisjonelle healere, sangomaer etc (Ralushai, 2003:130).

Praksisen med å benytte sangomaer som ekspertvitner i lokale rettssaker, relaterer Hund til Kamerun-modellen (Hund, 2003:11-12). Den såkalte Kamerun-modellen gjør det mulig å behandle trolldomssaker i rettsvesenet. Denne modellen betyr at "eldre" behandlingsmåter introduseres i en moderne rettssal. Ralushai-rapporten, som er skrevet av flere forfattere, kan bli ansett som en etterfølger av "Witchcraft Suppression Act". Her er ønsket at man skal kontrollere heksene, heller enn å forfølge dem. I rapporten vedtas det at det er ulovlig å forfølge en heks, med mindre det er et legitimt grunnlag for dette og heksen fortjente straff (Harnischfeger, 2003:45, se også Niehaus, 2001a:26).

Ralushai-rapporten tar utgangspunkt i mange svarte sørafrikaneres faktiske rettsbevissthet og deres forståelse av trolldom. I rapporten blir det fortalt at de fleste prestene innenfor de hvite kristne kirkene, omtalte trolldomstro og praksiser med forakt (Ralushai, 2003:126). Prestene selv benyttet gjerne misjonærenes språk, mens deres "sognebarn" fremdeles tror på trolldom. I mange svarte kristne kirker er trolldomsdiskursen fremdeles en viktig del av deres virkelighetsforståelse. John Hund kommer med et eksempel på dette der mennesker som har vært med på ritualmord på hekser har tilhørt Zion Christian Church (Hund, 2003:17). Ifølge Elias K. Bongmba har misjonærenes teologi lært en kristendom som kunngjør Jesus som overlegen i den afrikanske konteksten, samtidig som de ignorerer de faktiske realitetene i den afrikanske konteksten (Bongmba, 2007:118). I mange tilfeller blir også den bibelske begrunnelsen for trolldom og djevelbesettelse koplet sammen med et tradisjonelt afrikansk syn på trolldom og magi. Ralushai-rapporten kan derfor bli sett på som en viktig endring i politiske diskurser omkring trolldom og magi. Trolldom blir da sett på som en realitet og dermed en markør for afrikansk identitet (Niehaus, 2001b:185). Kanskje man kan snakke om en "reafrikanisering" av et tradisjonelt fenomen som i lang tid har vært vestliggjort. Hos Adam Ashforth blir denne rapporten betegnet som en beskyttelse av de som ble anklaget som "hekser" (Ashforth, 2005:15-16). Siktemålet er å forhindre voldelige angrep på såkalte hekser: "nå har de disse menneskerettighetene, så man kan ikke bare ta livet av dem" (Ashforth, 2000a:129). Det er imidlertid for tidlig å si noe om hvorvidt Ralushai-rapporten vil få betydning for sør-afrikansk lovverk og rettspraksis.

3. 6. Virkelighetsoppfatning, sykdom, og trolldom

- "there is no such thing as an accident in this place"

Ifølge John S. Mbiti finnes afrikansk religion, eller religiøs praksis, i hvert individs liv, hvor hver afrikansk stamme har sitt eget religiøse system (1989:1). Å være et menneske betyr i en slik sammenheng å tilhøre et samfunn gjennom å delta i seremonier og ritualer. En person kan ikke uten videre bevege seg bort i fra religion, da dette vil resultere i at man også vil kutte bånd til sine røtter; menneskets fundament, konteksten for sikkerhet og slektskap. Det er videre antatt at magi er en måte å manipulere en ikke-synlig verden på (Mbiti, 1989:9). Trolldom og magiske

praksiser er en metode man kan benytte for å skape en mening i et ukjent univers. Det afrikanske verdensbilde blir på denne måten magisk, på samme måte som menneskets livsverden var magiske i Europa og Norge på 1500-tallet. Bente Gullveig Alver hevder noe liknende når hun forklarer at når man skal forstå forskjellige tankeuniverser og samspillet mellom dem er det viktig å huske på at ord ikke bare er ord, men også handling (Gullveig Alver, 2008:32). I denne konteksten blir ord både en måte å skape virkelighet på og bestemte ord kan også være magi. John S. Mbiti forklarer videre at:

The words of a medicine-man work through the medicine he gives, and is perhaps more than the actual herb, which is thought to cause the cure or prevent misfortunes (Mbiti, 1989:192).

I Bente Gullveig Alvers bok *Mellem mennesker og magter* forklarer hun at man i de europeiske trolldomsprosessene finner begreper som *unaturlig* og *naturlig* sykdom (2008:69). Naturlig sykdom kunne gis navn og "temmes", mens de unaturlige var sett som forgjørelse og man stod maktesløse ovenfor slike fenomener. Dette relateres videre til hvordan sykdommen fant sin forklaring innenfor folketroens tankeunivers, og dermed måtte behandles innenfor dette universet (Gullveig Alver, 2008:67). I en slik sammenheng kan de syke og pårørende henvende seg til kloke folk for å finne den egentlige årsaken bak sykdommen. Dette fenomenet finner man også i en sørafrikansk kontekst. I prinsippet er det liten forskjell på afrikansk sykdomsforståelse og europeisk sykdoms forståelse fra tidlig nytid. Et fenomen som "Snåsamannen" ville forøvrig oppfattes som helt naturlig i en afrikansk kontekst.

3. 7. En snikende sykdom

Hekseanklager blir ofte sett i sammenheng med akutt sykdom og død, blant annet blir symptomer på AIDS sett på som en forbannelse fra hekser, såkalt *isidliso*. Isidliso blir omtalt som "black poison" (Ashforth, 2001a:1). Den er bygget opp på samme måter som *muthi*, som er en blanding av urter. I følge Adam Ashforth kan muthi forklares som både gift og medisin

(2005:2). Som en motsetning til muthi, er isidliso utelukkende benyttet for skadevoldende magi, og personen som blir rammet kan oppleve sterke smerter. Det er en allmenn oppfatning i Sør-Afrika at det er kun heksen selv som vet nøyaktig hvordan isidliso fungerer.

Menneskene som blir rammet av sykdom og deres pårørende henvender seg ofte til tradisjonelle healere, sangomaer/inyangaer, for å drive bort forbannelsen. Disse healerne henviser gjerne til trolldom som årsaksforklaring. En inyanga, for å benytte begrepet i boken om Madumo, kan sammenlignes med "kloke folk" i Norge på 1500-tallet, som var til hjelp for eksempel når det gjaldt råd om sykdom (Gullveig Alver, 2008:61). Det er en person med spesielle egenskaper og et kompetanseområde som overordnet allmuen. Inyangaer og sangomaer blir betegnet som "akseptable" medlemmer av samfunnet (Rödlach, 2006:52). De har viktige funksjoner på ulike nivå og i ulike sammenhenger.

En trolldomsforklaring kan være bundet til usikkerhet om årsaker og virkninger, og magi er noe alle kjenner til og har forståelse for. Siden inyangaer benytter helbredelse og "lesning i urter" som metode for å oppdage heksens forbannelse og bekjempe den, kan man henvende seg til disse tradisjonelle healerne for å få hjelp. I denne sammenheng er det viktig å understreke at de som skal forhindre eller motvirke trolldom også befinner seg innenfor trolldomsdiskursen. Her kan man altså trekke et skille mellom sort magi eller, skadevoldende magi og hvit magi. Et eksempel på dette kan være ulike varianter av signing og "lesing" kombinert med rituelle praksiser. Den såkalte hvite magien blir forstått som en form for legitim magi - eller som en form for "motmagi". "Motmagi" menes her en form for magi som skal motvirke skadevoldende magi. Men det er en flytende grense mellom disse magidiskursene. Et eksempel på dette er sangomaer som blir benyttet som ekspertvitner i rettssaker mot anklagede hekser, som selv kan bli anklaget for trolldom. Bakgrunnen er velkjent også fra europeiske trolldomssaker: En person som motvirker trolldom med magiske midler har også den kunnskap som skal til for å utføre trolldom. Her kan man da finne likhetstrekk mellom "heks" og "healer". Hund hevder at til tross for at "heks" og "healer" er begrepsmessig relatert, er de også binære motsetninger (Hund, 2003:15). Her kan man finne en likhet, men ikke en identitet. Han forklarer videre at ved å studere

sangomaer kan man finne likhetstrekk som kan vise til en hentydning til heksens natur. Både Hund (2003) og Ashforth (2005) understreker at inyangaer skal hjelpe mennesker med sine indre demoner, og det er ofte onde krefter som lurar i bakgrunnen. Inyangaens ansvar er å beskytte dem mot disse kreftene (Ashforth, 2005:7). Det er denne beskyttelsesfaktoren som er et viktig skille mellom en tradisjonell healer og en heks. Diskusjonen om forholdet og skillet mellom en sangoma eller inyanga og heks finner vi også i boka om *Madumo, a man bewitched*, som blir videre omtalt i mitt analysekapittel.

3. 8. HIV/AIDS

Det afrikanske kontinent er svært berørt av HIV og AIDS, og flere millioner er døde som følge av denne sykdommen. Adam Ashforth forklarer hvordan HIV/AIDS problematikken i Sør-Afrika kan knyttes til trolldom (2001a:10). Han hevder at når det i et samfunn oppstår mistanke om trolldom og en utfordring om sykdom og død, kan spørsmål omkring offentlig helse bli omgjort til spørsmål om offentlig makt. Slike spørsmål kan videre knyttes til en identifikasjon og straff av menneskene som frembringer ulykke i samfunnet, altså heksene (Ashforth, 2001a:1). Symptomene på HIV/AIDS kan sammenlignes med isidliso og symptomer på forhekselse. Symptomer på sykdommen kan derfor bli forstått som et magisk angrep. Dette kan knyttes til hvordan flere afrikanere søker i det kjente for å forklare noe ukjent. Ashforth hevder i artikkelen "AIDS, Witchcraft and the Problem of Power in post-apartheid South-Africa" fra 2001 at flere innbyggere i Soweto omtaler AIDS som et fenomen som blir sendt av noen, på samme måte som en forbannelse. En person har påført HIV på en annen person (Ashforth, 2001a:1). På denne måten blir en epidemi som AIDS og HIV også en trolldomsepidemi. Når isidliso blir knyttet til HIV/AIDS- problematikken i en afrikansk kontekst, kan dette ha å gjøre med at denne form for trolldom knyttes til flere ulike kjennetegn, for eksempel symptomer forbundet med magen, lungene og fordøyelsessystemet (Ashforth, 2001a:9). Ved medisinsk tolkning kan en beskyttelse av sykdommen knyttes til et personlig ansvar. Dette kan videre relateres til omstendigheter knyttet til uhell. Adam Ashforth introduserer begrepet "witchcraft paradigm" (2001a:5-6). Begrepet kan settes i sammenheng med spørsmål som "hvorfor har opplever jeg ulykke" eller

"hva eller hvem er kilden til min ulykke" Dette kan igjen knyttes til oppfatningen om at det ikke er noe som skjer tilfeldig. En antakelse om at uhell og sykdom er gitt en form for moralsk ansvar.

Alexander Rödlach diskuterer også dette fenomenet i sin bok *Witches, Westernes and HIV, AIDS and cultures of blame in Africa* (2006). Til tross for at hans studie er basert i Zimbabwe, kan man benytte hans perspektiv også i en sørafrikansk kontekst. Rödlach hevder at troen på trolldom og konspirasjon i ulike kulturer har sammenheng med hvordan mennesker gir mening til utbredelse og spredning av AIDS (Rödlach, 2006:5). *Skyld* er et sentralt begrep i en slik kontekst, hvor man kan plassere skyld når man opplever ulykke og sykdom. Denne plasseringen av skyld står sentralt i de aller fleste trolldomssaker. Antakelsen om at noen forårsaker en slik dødelig sykdom, og at denne sykdommen er så utbredt, gjør at det er viktig å finne en underliggende årsak til dette fenomenet. Flere i Zimbabwe konkluderte med at HIV/AIDS er utbredt på grunn av onde krefter (Rödlach, 2006:7). Sykdommen blir da noe personlig, når mange afrikanere henvender seg til det kjente for å forklare det ukjente. En slik tilnærming, at det er onde krefter hos en person som er årsak til utbredelsen av sykdommen, kan kanskje si oss noe som hvorfor mange blir smittet. Det er en oppfatning at en ond agent sprer sykdommen, og da er det viktigere å finne denne agenten enn å beskytte seg mot smitte. Den onde agenten vil finne ulike metoder å spre ulykke på (Rödlach, 2006:13-14). Den sosiale og stigmatiserte sykdommen blir i denne sammenheng erstattet med en sosialt legitim forklaring (Rödlach, 2006:66).

3. 9. Sosiale relasjoner og ryktekultur- trolldommens scene

Robin Briggs (1996:3) påpeker at det er svært få samfunn som er uten en form for heksefigur. Heksens krefter kan oppstå som følge av en kosmisk dualisme mellom det gode og det onde. For å kunne skade eller påføre andre mennesker ulykke, må heksen være i kontakt med disse eksterne kreftene. I følge antropologen Peter Geschiere, som utførte de fleste av sine feltarbeid i Kamerun, utgjør magi en form for spenning og en mulighet for å oppnå ukjente krefter (Geschiere, 1997:1). I en trolldomssituasjon er det ofte tre parter som er involvert (Akrong,

2007:63): den personen som er blitt anklaget for trolldomskunster, den som utgir seg for å være offeret, og offentligheten.

Soweto er en by med flere millioner innbyggere, men består samtidig av et nettverk utgjort av flere familier og slektsrelasjoner som har kjent hverandre i flere generasjoner. Det er innenfor slike nettverk at trolldom antas å operere med størst kraft (Ashforth, 1998:507). Adam Ashforth beskriver artikkelen "AIDS, Witchcraft and the Problem of Power in post-apartheid South-Africa", hvordan trolldom i den sørafrikanske konteksten kan forklares med henvisning til mennesker med onde hensikter, som manipulerer iboende krefter, spirituelle enheter og substanser med det formål å skade, eller bringe uhell og ulykke på andre personer. Personene som blir berørt av disse kreftene er ofte i nære relasjoner med hverandre, som blant annet elskere, slektninger, naboer, venner og lignende. Motivet for slik virksomhet er sjalusi og misunnelse (Ashforth, 2001a:5).

Anklager om trolldom oppstår ofte som følge av konflikter i lokalsamfunnet, enten intern strid i familien, eller som følge av konflikter mellom naboer. I stammesamfunn og små landsbyer er relasjonene mellom innbyggere mer intim og folk har en høy grad av interaksjon. Det dreier seg med andre ord om "tette" samfunn. Det var vanskelig for innbyggerne å unngå hverandre, og dette kan være en faktor for å forstå oppkomsten av konflikter og anklager om trolldom (Thias Kgatla, 2007:269, Briggs, 1996). Man sladrer om de personene som vi mistenker for trolldom og man mistenker de personene man trenger for å sladre om trolldom (Ashforth, 2005:67). Trolldom har dermed et nødvendig bånd knyttet til sladder og ryktespredning som har en dynamikk av intimitet og hemmelighold. Sladder markerer grenser for nettverk og personlige relasjoner innenfor samtale. På denne måten hviler trolldomsanklager på ryktespredning og det blir dermed skapt en polyfoni, et mangfold av stemmer som på ulike måter deltar i trolldomsdiskursen. Et sentralt aspekt ved en slik ryktespredning, er at man *kan*, og *vil* tro på det ryktet forteller (Gullveig Alver, 2008:107).

3. 10. Sikkerhet - fra gjerder til korobela

Som nevnt i historien om Madumo (Ashforth, 2000a), ble opprettelse av gjerder rundt huset ansett som en sikring mot naboene og deres sysler. Samtidig kan hemmeligheter lede til sladder og interesse for naboenes privatliv. Dette kan igjen lede til spekulasjoner om at skadevoldende magi gjør seg gjeldende (Ashforth, 2005:14). Selv om det er mistanker om at en person i nabolaget er heks, er det få som benytter begrepet "heks" i dagligtalen (Ashforth, 2005:12). Det er også farlig for andre mennesker å ha for mye kunnskap om trolldom, da anklagen raskt kan rettes mot dem. Assosiasjoner knyttet til forbindelsen mellom trolldom og ondskap gjør dette til et farlig stempel. Når en person er identifisert som heks kan vedkommende bli sosialt ekskludert og dermed miste sine menneskelige rettigheter (Akrong, 2007:62).

Antropologen Isak Niehaus hevder at man kan finne konflikter mellom svigerdatter og svigermor, hvor den ene parten føler seg truet av den andre (Niehaus, 2001a:6-7). Dette er spesielt om moren er økonomisk avhengig av sin sønn (Ashforth, 2005:75). Adam Ashforth hevder dessuten at koner kan bli sjalu på ektemannens kjærester, og at det kan være anklager og mistanke om trolldom knyttet til disse relasjonene. Formelle polygamiske ekteskap er ikke vanlig i Soweto, men ektemennene har ofte flere "kjærester" (Ashforth, 2005:74-75). Sjalousi og misunnelse er sentralt i disse relasjonene, og derfor kan kvinner i slike situasjoner være fristet til å benytte magi, både for å bringe uhell på den andre kvinnen, samt å benytte *korobela*, en form for kjærlighetsmagi, i forhold til sin ektemann. Det finnes ofte også spenninger mellom ulike husholdninger som kan ha en lang forhistorie. Disse oppfatningene kan relateres til folketroen om familier som er knyttet til trolldom. Trolldom kan således bli benyttet til å forklare ulykker. I en slik kontekst er man ute etter å knytte årsaker til ulykke og sykdom til konkrete personer. Man har en tro på at når noe skjer, er det en mening bak det (jf. Douglas, 1997). En anklage om trolldom og forbannelse peker på en ondsinnet person, heller enn en tilfeldighet. Det er antatt at det er ingenting som skjer tilfeldig.

3. 11. Et spørsmål om skyld

Under apartheid kunne svarte afrikanere skyldes på de hvite som årsak til deres ulykke og dårlige levekår. Det var de hvite undertrykkerne som var skyld i deres ulykke. Etter apartheid, snudde de seg mot hverandre og anklaget sine naboer. Det er derfor alltid noen som har skyld - det finnes ikke anonyme eller strukturelle årsaker til fattigdom og lidelse. Denne mentaliteten er særlig utbredt på landsbygda i det sørlige Afrika. I denne sammenhengen blir trolldom en komponent i en ujevn fordeling av samfunnsgoder, arbeids- og levevilkår og økonomi. Dette kan knyttes til "social- strain" tesen, som forklarer at endringer i økonomiske og sosiale strukturer kan være årsak til stress og konflikter mellom mennesker. Personer med relativ høy status og påvirkning kan manipulere denne kulturelle fantasien til deres egen fordel. Ved å anklage fattigere naboer for trolldom, holdes de selv utenfor mistanke (Niehaus, 2001b:198). Det er også kvinner som helst blir anklaget for å benytte trolldom og magi. Dette kan knyttes til magi som "ordets makt". Lignende trekk påvises også i de norske hekseprosessene. Bente Gullveig Alver henviser til Kirsten Hastrup som stiller spørsmålet om hvorvidt kvinnene kastet forbannelser der menn benyttet fysisk vold (Gullveig Alver, 2008:20). Ifølge Adam Ashforth kan dette skyldes at kvinner har færre muligheter for voldelig utløp, og bruker da forbannelse som metode (Ashforth, 2001b:216)

Som nevnt innledningsvis, hevder Alan Macfarlane at mennesker har en generell frykt for hekser, og at dette blir konkretisert til enkelte individer. En slik mistanke blir fortalt videre til naboer, som igjen kan berette om sin egen frykt. På denne måten blir rykter og mistanker samlet i nabolaget og menneskene her kan få forestillinger om at ett enkelt individ er en heks. Resultatet kan være at denne personen blir utstøtt og isolert fra landsbyen. I denne konteksten vil *æreskodekser* være viktig. I de europeiske hekseforfølgelsene ser man at familier med slektninger som blir mistenkt for trolldom kan miste sin ære, og dermed også sin sosiale og økonomiske kapital (Gilje, 2003:31). Dette kan være en av årsakene til at de mistenkte blir isolert og utstøtt. Isolasjon finner man også i Soweto og i historien om Madumo. Hans søsken anklager han for trolldom. Denne anklagen sprer seg i nabolaget, og hans venner snur ryggen til

ham. Begrepet *stempling* blir viktig i en slik sammenheng, og det er gjennom et nedenfra-perspektiv en slik stempling blir utbredt. Dette fenomenet er sentralt både i den europeiske og den afrikanske hekseforfølgelsen. Med et nedenfra-perspektiv menes da at det er naboer og slektninger som oppretter rykter og mistanker om trolldom, ikke styresmakter og myndigheter (jf. Gilje, 2003).

I denne konteksten vil det også være relevant å trekke inn begrepet om en psykosomatisk dimensjon innenfor diskursen om skadevoldende magi. Her kan personer reagere fysisk på en psykisk stressende situasjon. For eksempel uforklarlige dødsårsaker, sykdommer og andre hendelser i et nabolag. Personer med en slik reaksjon kan selv få symptomer på likende sykdommer eller ulykke, uten noen videre forklaring på dette. Videre kan denne dimensjonen relateres til behandlingen for forhekselse av en inyanga. I *Madumo, a man bewitched* forteller Madumo selv at man må være positivt innstilt til inyangaen og behandlingen han benytter seg av. De som er negativt innstilt til dette, vil ikke i like stor grad lykkes med behandlingen. Med andre ord: Dersom man *tror* at magi virker, så virker magi trolig på et psykosomatisk nivå.

Videre er det blitt hevdet at kvinner, da gjerne eldre kvinner, blir mistenkt på grunn av at de har mer tid til slike gjøremål (Ashforth, 2000a:82), og er mer opptatt av hva naboene foretar seg. Trolldom blir da et resultat av sladder og ryktespredning, hvor tematikken kan være sjalusi, misunnelse, kjærlighet og eiendom. Det er også en vanlig oppfatning i det sørlige Afrika at trolldom arves gjennom den matrilineære slektslinjen (jf Hund, 2003), som kan gi et grunnlag for å mistenke kvinner for å bedrive skadevoldende magi, heller enn menn. Men menn kan også bli anklaget for trolldom, og i boken blir det forklart at Madumo blir opplært av familien på morssiden. Det er i husholdningene dramatikken om trolldomsanklager blir utspilt, uavhengig av om aktørene er slektninger innenfor samme familie. På denne måten blir interne kontekster potensielle kjerner for trolldomspraksis (Bongmba, 2007:116). I boken om Madumo blir det videre fortalt at det er farlig å være en kvinne, og når en ektemann går bort, blir enken mistenkt for å ha forårsaket hans bortgang (Ashforth 2000a:83). I hverdagslivet er trolldom noe som påvirker menneskene personlig og direkte, som for eksempel konkurranse på arbeidsmarkedet og

sjalusi eller misunnelse innenfor denne konteksten (Rödlach, 2006:62). Et problem knyttet til trolldomsanklager, er at man aldri kan vite hvem som er heks, "man kan aldri vite hva som befinner seg innenfor en annen persons hjerte" (Ashforth, 2001b:206). På denne måten kan "alle" mistenkes for å bedrive trolldomskunster. I boken om Madumo, forteller inyangaen Mr. Zondi at de som besitter en "hekseånd" har potensial til å bedrive skadevoldende magi (Ashforth, 2000a:127). Med begrepet "hekseånd" kan man forstå som mennesker som retter sjalusi og misunnelse mot sine slektninger og naboer. I boken om Madumo, fremgår det også at en inyanga ikke kan vite nøyaktig hvordan heksens forbannelse fungerer, det er det kun heksen selv om vet.

Kapittel 4 - Trolldom i Soweto

Boken Madumo, a man bewitched er skrevet av den australske sosiologen Adam Ashforth, og utgitt i 2000. Boken er skrevet om sørafrikaneren Madumo som har blitt forhekset, eller rammet av trolldom. Fortellingen blir også delvis benyttet som Ashforths empiriske materiale i hans forskning om trolldom i Soweto, deriblant *Witchcraft, violence and democracy in South Africa* (2005). Den sistnevnte boken er en studie som bidrar med teoretiske perspektiv for min avhandling. Adam Ashforth gjorde feltarbeid i Sør-Afrika på 1980- 1990-tallet, og Madumo og hans venner ble Ashforths informanter i forbindelse med dette arbeidet. Ashforth vendte senere tilbake til Soweto for å oppsøke sin venn Madumo. Han erfarer da at Madumo er blitt "forgjort" eller rammet av trolldom, og dette er bokens sentrale tema.

Først vil jeg redegjøre for hva boken handler om, og deretter vil jeg fortelle om Sowetos oppbygning og si noe om det sosiale livet i byen. Deretter vil jeg presentere de ulike stemmene som kommer fram i historien, og hvordan de ulike karakterene forholder seg til å leve i en magisk hverdag og virkelighet. Et annet interessant side ved denne historien er at Madumo oppfatter seg selv og sitt liv som forhekset. Samtidig blir han anklaget av sine søsken for å ha forårsaket sin mors død ved å benytte trolldomskunster. De ulike karakterene fortellingen viser at trolldom forekommer på mange nivåer.

4. 1. En innfallsvinkel til en magisk virkelighet

Madumo, a man bewitched er en form for dokumentarroman, hvor Adam Ashforth forteller om Madumo som har fått tilværelsen endret både ved å bli anklaget for skadevoldende magi og ved å bli rammet av magi. Det kan være problematisk å bestemme nøyaktig hvilken sjanger denne boken hører til. Det er en realistisk fremstilling av en faktisk hendelse i Soweto, samtidig som navn er blitt pseudonymisert og historien er blitt gjort "leservennlig", som kjennetegner boken som en roman. I denne boken gir Adam Ashforth et interessant innblikk i virkeligheten til en person som er blitt forhekset, og hvordan dette påvirker personen det gjelder, samt personer i

miljøet rundt han. Boken demonstrerer hvordan fenomenet trolldom og magi kan forstås på individnivå i byen Soweto i Sør-Afrika. Derfor vil også min analyse av fenomenet være avgrenset til disse individuelle historiene som boken formidler. Her vil jeg studere hva som skjer når Madumo blir anklaget for trolldom, samt hvilke skritt som blir gjort for å motarbeide trolldomsanklagen. Denne analysen er ment å gi et innblikk i hva som skjer med Madumo og de personene som anklager Madumo for å benytte trolldom. Ashforth formidler hva som gjøres for å bekjempe disse anklagene og Madumos bestrebelser for å komme tilbake til samfunnet og sin familie. Vi får også et innblikk i hvilke "behandlinger" som blir utført av ulike aktører, og hvilke holdninger Madumo selv har til disse aktivitetene og sin situasjon. I tillegg kan man få et perspektiv på hvilke forhold det er mellom tradisjonelle healere og kristne helbredere (innenfor den afrikanske kirken). Her blir også befolkningen i Soweto og deres forhold til tradisjonell og vestlig kultur viktig. Spesielt i forhold til forfedre og åndelig kosmologi.

Som jeg har tidligere nevnt er Adam Ashforth en australsk sosiolog som har besøkt Soweto i flere perioder. Han har derfor opparbeidet nærhet til sin informant Madumo, og hans venner og naboer. Han har tidligere skrevet blant annet artiklene "Witchcraft, violence and democracy in the new South Africa" (1998), "AIDS, witchcraft and the problem of power in Post- Apartheid South Africa" (2001a), og "Soweto witch project" (2000b). I en periode da han arbeidet med disse artiklene bodde han i Soweto (Ashforth, 2000a:5). Det var på dette tidspunktet han ble kjent med Madumo og hans venner, som ble hans informanter i disse artiklene. Ashforth påpeker at flere svarte afrikanere i området lever i en verden hvor "trolldom" er en hverdagslig realitet, men som likevel er en offentlig hemmelighet (Ashforth, 2000a:16). Det er noe alle vet at eksisterer, og som alle kan relatere seg til, men som svært få snakker åpenlyst om. Denne livsverdenen kan også knyttes til virkeligheten til menneskene i Europa og Norge i tidlig nytid, hvor mange levde i et magisk kosmos. Noe som er ordinært eller vanlig som blir holdt hemmelig, og alle aspekter ved sosialt liv blir påvirket av dette, inkludert politikk (Ashforth, 2000a:16).

4. 2. Kort om boken

Madumo bor i Soweto sammen med sine to søsken, Ouma og Prince. Da deres mor døde ble det spenninger mellom søsknene, og de anklaget Madumo for å ha forårsaket morens død ved hjelp av trolldom. Adam Ashforth er en sosiolog på besøk fra Australia. Han og Madumo har kjent hverandre i flere år, men når Ashforth ankommer byen kan han ikke finne Madumo noe sted. Han oppsøker huset til Ouma og Prince, men de vet ikke hvor Madumo befinner seg, og er heller ikke interessert i å hjelpe Ashforth med å finne ham. Adam Ashforth oppsøker deretter vennen til Madumo, Mpho. Han vet heller ikke hvor Madumo befinner seg, men han kan fortelle at Madumo har forandret seg. Adam finner han etter hvert, og Madumo forteller at han er blitt forhekset. Han er også kastet ut fra sitt hjem fordi hans søsken har anklaget han for å ha benyttet seg av trolldom. Madumo forteller at etter han ble kastet ut, har han ikke hatt noen økonomisk støtte og derfor begynte han å produsere falske penger og selge narkotika. Han hadde heller ingen steder å studere, så han måtte avslutte sine studier på universitetet. Madumo var i en desperat situasjon og han forsøkte å ta sitt eget liv. Dette klarte han ikke å gjennomføre, og dermed reiste han til Johannesburg og forsvant i byens underverden. Han tar ulike småjobber for å betale "leie" hos en hjemløs, og etter en stund reiser han tilbake til Soweto og til sine søsken med et ønske om forsoning. Han tar med seg kake, mat og øl. Hans søsken ønsker han ikke velkommen. Han oppfatter seg selv som forhekset og konsulterer en inyanga om behandling mot forhekselsen. Det er en omfattende og kostbar behandling, og Madumo må drikke og kaste opp et brygg basert på ulike urter i en lang periode. Denne behandlingen er en stor påkjenning for Madumo, som på et tidspunkt blir veldig syk. Han tror selv at han har fått en annen sykdom, isidliso. Det viser seg at Madumo har fått nyresvikt og er sterkt dehydrert som følge av behandlingen til inyangaen. Når behandlingen er ferdig, lager han i stand et ritual for sine forfedre hvor han slakter høns og brygger øl. Han oppsøker også sine søsken, for igjen å vise at han ønsker forsoning. De er fremdeles ikke villige til å la han flytte tilbake i huset. Han tar kontakt med sine slektninger i nabolandsbyen, og gjennomfører et annet ritual for beskyttelse. Fremtiden ser nå lys ut for Madumo.

4.3. Sowetos oppbygning

Regionen Soweto, South Western Townships, er et såkalt "tett" samfunn med nære forhold mellom menneskene som bor der. På denne måten kommer hver innbygger i en bydel i direkte kontakt med sine naboer. Fordi det er snakk om ekstrem tett bebyggelse, fører dette til et betydelig innsyn i naboenes hverdagsliv. En endring på dette området, har vært opprettelse av gjerder rundt husene. Tidligere var husene mer åpne og det var en større grad av innsyn. I slike nabolag var det forventet at naboene ville ta affære om de så noe mistenkelig (Ashforth, 2000a:13). Senere har gjerder rundt arealer og hus ført til en bedre sikring av innbyggernes privatliv, samt en sikring mot fiender, eller naboer. Gjerder ble tidligere ansett som en fornærmelse ovenfor naboer, og ble tolket som invitasjon til inntrengere/kriminelle. Senere ble gjerder et tegn på status og privatliv. Disse endringene kan også knyttes til opprettelsen av "homelands" (jf. Niehaus, 2001a), og arbeidsmigrasjon. Dette endret nabolagets sosiale struktur, og på denne måten oppstod ulike nabolag med betydelige innslag av "fremmede" eller tilflyttere. Dette kunne føre til spenninger mellom naboer. I Alan Macfarlane sin analyse av hekkesakene i Essex bruker han "stress-teorien" som også kan knyttes til hekseanklager i Soweto. I begge tilfeller er det snakk om endringer i nabolaget som resultat av mobilitet og forflytning av innbyggere, som kan svekke sikkerhetsfølelsen. En slik endring i sosial struktur skaper en arena for økende mistenksomhet ovenfor nye naboer og kan resultere i økende trolldomsanklager. Rykter og stempling står sentralt innenfor slike mistanker og blir metoder for hvordan samfunnet forhandler seg fram til en sannhet (Gullveig Alver, 2008:105). Ryktet blir i denne sammenhengen "kollektivets stemme". I historien om Madumo er ikke Madumo og hans mor fremmede, og dermed vil ikke "stress-teorien" være gjeldene i like stor grad. Likevel kan familiens situasjon og manglende knapphet om goder føre til stress og konflikter.

I sentrale deler av Soweto har gjerder en særegen kulturell funksjon. På den ene siden skaper gjerder en "privatsfære"- noe som er relativt uvanlig i "svarte" afrikanske landsbyer og bydeler. På den andre siden kan gjerder skape mistenksomhet og nysgjerrighet: hva foregår på den andre siden? Gjerder kan altså både svekke og forsterke ryktespredning. I Madumos nabolag forsterkes

ryktespredning gjennom disse grensene ved frykt for det fremmede. Gjerder kan dermed forklares som et sosialt og kulturelt fenomen. Ved slutten av apartheidregimet oppstod det også slike kulturelle og sosiale endringer i hvordan hekseanklager oppstod. I artikkelen "Witchcraft, violence and democracy in the new South Africa" fra 1998, forklarer Ashforth at det er gjennomgripende transformasjoner som oppstår i hverdagslivet i Soweto. I motsetning til tidligere generasjoner har de sosiokulturelle ulikhetene i befolkningen økt på grunnlag av myndighetenes fravær i trolldomsanklager. Med en økende arbeidsledighet, en mindre verdi på den sør-afrikanske Randen (ZAR) og økende kostnader på importerte varer, resulterte dette i ujevn fordeling av samfunnsgoder (Ashforth, 1998:507-508). Madumo beretter selv om en økning av trolldomsanklager etter presidentvalget i 1994 (Ashforth, 2000a:99):

I would recon from 95' [...] that was when we Africans, South Africans, Black South africans... we just thought... generally like, now we are free.

Han forklarer dette med at etter valget ble det en samling av hele den sørafrikanske befolkningen, og dermed kunne de omgås som en "familie", der alle er "brothers and sisters". Men likevel snur de seg mot hverandre. En av grunnene til dette kan være mangel på arbeid og økende sosiale spenninger (Ashforth, 2000a:100). Et av de store paradoksene i Sør-Afrika er at frigjøring og demokrati har åpnet for flere trolldomsanklager enn under apartheidregimet. Folk anklager hverandre for sin ulykke i stedet for apartheidregimet. Det er alltid en ytre eller indre fiende som må "stå bak" når noen opplever ulykke.

4.4. Det nære fellesskap

I et slik "tett" samfunn som Soweto kan man hevde at en måte å ivareta et fellesskap, er gjennom ølbrygging og deling av goder, og dette kan være på grunnlag av at det er en tradisjon at naboer kan komme innom når brygging foregår. Det blir forklart i boken at det er forventet at naboer kommer på eget initiativ (Ashforth, 2000a:139). På denne måten får man god kjennskap til sine naboer og deres fritidssysler. Det er også slik at naboene er forventet å være tilstede under

offringsritualer og hyllest til forfedrene. De som kommer innom huset, skal få både mat og øl. Dersom en form for aktivitet oppfattes som mistenkelig, er det ikke langt mellom sladder og en mistanke om ondskap. Fordi nabolaget er så "tett" og nettverksbasert, fører dette til en sterk sladderkultur. Hvis en av naboene blir mistenkt for trolldomskunster, blir dette ryktet spredt som ild i tørt gress. I denne konteksten blir trolldom både en gjenstand for sladder, og et produkt av sladder (Ashforth, 2005:65). En slik anklage vil ikke bare berøre den personen som er mistenkt, men hele familien. Når dette skjer, er det ikke uvanlig at den mistenkte blir isolert fra venner og familie. Forestillinger om ondskap og trolldom berører alle i samfunnet, og trolldom er et sentralt element i hverdagslivet, har dette ført til at Soweto blir betegnet som et samfunn av "spirituell usikkerhet". Trolldom blir en forklaring på det uforklarlige. Likevel er det ikke alle som tror på trolldom. "Moren" til Ashforth, MaMfete, forklarer det slik:

I'm not really deep into believing in witchcraft. But sometimes, you know, when I see things turning out in an awkward way, when nothing in life goes right, I find myself looking back and thinking that maybe it's something like witchcraft that's messing up life (Ashforth, 2000a:44).

På denne måten kan man hevde at det er mulig å tro på trolldommens kraft, at det er en form for eksterne krefter som påvirker hendelser og situasjoner, samtidig som man kan være skeptisk til at mennesker kan skade hverandre med bruk av trolldomskunster. I en slik sammenheng blir trolldom en faktor som kan forklare tilfeldigheter. Det er også interessant å merke seg at i Soweto er både kirken og den tradisjonelle healeren har former for "motmagi" for å bekjempe ulike former for trolldom. I historien blir det fortalt at Madumo benytter seg av begge former for behandling mot forhekselsen.

4. 5. Dødsfall og rykter

Som vi har sett i tidligere kapitler (jf. kapittel 3), er det som regel sladder og ryktespredning som gir opphav til en mistanke om trolldom. Når et familiemedlem dør, og dødsårsaken er ukjent eller uklar, oppstår det en arena hvor trolldom kan utspilles. Dette aspektet er også sentralt i de europeiske hekseprosessene, og slike anklager er sentrale i vitneforklaringene (Gullveig Alver, 2008:66). Videre oppstår det også mistanke om trolldom hvis en person dør i tidlig alder og av ukjente årsaker, slik som Madumos mor. Ryktespredning og sladder blir til en viss grad en kvinnearena, og dette kan også medvirke til at det ofte er kvinner som blir anklaget for trolldom (Ashforth, 2000a:70), selv om det i denne historien handler om en mann. Det kommer også fram i historien at det er farlig å være en kvinne, spesielt en enke. Om mannen dør tidlig, er det ofte slik at enken kan bli mistenkt for å ha forårsaket hans død ved hjelp av trolldom (Akrong, 2007:64). Selv om anklager om skadevoldende magi og begrepet "heks" er sentrale elementer i hverdagen, er dette også et hemmelig fenomen. Derfor er det noe som det ikke snakkes høyt om (Ashforth, 2000a:16). Sladder og rykter spres i det skjulte og i stillhet. Videre er det sjelden det forekommer direkte konfrontasjoner og offentlige beskyldninger. Ifølge Ralushai-rapporten er det personer som anklager andre personer for å være en heks som selv kan bli straffet for dette (jf. Hund 2003, kapittel 3).

En person kan selv vite at andre mistenker han eller henne for å drive trolldomsaktiviteter, slik som blir nevnt i boken om Madumo. Et eksempel som kommer fram i boken dreier seg om en eldre kvinne i nabolaget som flere hevder at er en heks. Denne kvinnen er selv klar over hva som blir sagt. Hun kan ikke benytte begrepet "heks" selv, da dette vil være en tilståelse (Ashforth, 2000a:80). MaMfete forklarer: "She knows that people say she is a witch, but she is not agreeing with them that 'yes, I am a witch'. She can never do that".

Begrepet om "heks" i denne konteksten er da meget sårende. Når en person blir anklaget eller mistenkt for å drive med skadevoldende magi, er dette svært belastende for personen det gjelder. Et trolldomsstempel kan føre til alvorlige sosiale konsekvenser. Trolldom er ifølge Abraham Akrong en anti-sosial prosess som trekker til seg store sosiale sanksjoner som offentlig ydmykelse og et tap av sosiale rettigheter (Akrong, 2007:62). Personen blir gradvis isolert fra naboene. Siden venner og familie kan trekkes inn i en slik anklage, er det ikke uvanlig at den anklagede blir holdt utenfor av venner og familiemedlemmer. Dette kan skyldes frykt for at flere familiemedlemmer eller venner også blir mistenkte, og dermed mister sin sosiale status. Dette kan man også finne i norske heksesaker som blant annet i prosessen mot Anne Pedersdatter (jf. Gilje, 2003). Denne situasjonen blir også Madumo utsatt for. Etter at han ble anklaget for å ha forårsaket sin mors død ved hjelp av trolldom, ble han kastet ut av huset av sin bror og søster. Samtidig mister han mange av sine venner, men to av dem, Mpho og Thabo, er fremdeles hans støttespillere. Følgen av trolldomsanklagen er at han har ingen steder og bo, og mister også sin økonomiske støtte. Han må dermed begynne en desperat kamp for å renske sitt navn. Madumo forklarer at han tror hans bror og søster fryser han ut for å få tilgang til eiendommen og huset (Ashforth, 2000b:36). En annen forklaring som blir fortalt av hans bror og søster, er at hans egen mor hadde forhekset ham. Forklaringen på dette, var at han ikke hadde vært tilstede og hjulpet henne da hun lå syk og for døden. Dermed skal hun ha forhekset han som hevn (Ashforth, 2000a:223).

Ensomhet og fortvilelse står sentralt i en slik situasjon. I Soweto, hvor handlingen om Madumo foregår, mister han sitt økonomiske og sosiale nettverk. Dette bidrar til at hans tilværelse blir vanskelig og tidvis håpløs. Etter at hans far forlot familien, og etter at hans mor døde, har Madumo og hans søster vært avhengig av økonomisk bistand fra deres eldre bror. Denne historien kan dermed styrke antakelsen om at mistanke og anklage om trolldom oppstår innenfor hjemmet og er knyttet till nære relasjoner som vi så i foregående kapittel (jf. Briggs 1996, Ashforth 2005).

4. 6. Trolldom og polyfoni

Boken kan sies å være flerstemming, eller polyfonisk, for å benytte et begrep av Bakhtin (2003). For det første har vi fortellerstemmen i boka, altså Adam Ashforth. Boken inneholder mange dialoger og vi hører derfor også andre stemmer i tillegg til Madumos. De dominerende stemmene blir gitt av Ashforth og Madumo. I historien hører man også blant annet Mpho og Thabo som er Madumos gode venner og støttespillere. De kjenner også Adam Ashforth siden 1990-tallet da de tre var Ashforth sine informanter da han gjorde sitt feltarbeid i Soweto. Vennene hans tror på trolldom, og Mpho har selv erfart trolldomskunstens kraft. Likevel har de en mer rasjonell oppfatning av Madumos situasjon, i likhet med Adam Ashforth. Vi møter også inyangaen, Mr. Zondi som behandler Madumo. Han forklarer Madumo og Ashforth opprinnelsen til trolldom og hvordan man skal håndtere heksene. Han kan fortelle at de fleste mennesker kan ha en "hekseånd", og at dette relateres til sjalusi og misunnelse. I historien blir vi også kjent med MaMfete, som er "moren" til Ashforth. Hun er en sterk kvinne, som Ashforth forhører seg med hva som må gjøres i forbindelse med situasjonen til Madumo. Hun forklarer også at hun delvis tror på trolldom. I likhet med Madumos venner, erkjenner hun at trolldom eksisterer. Hun har erfart trolldomsfenomenet tidligere, og hun kjenner også til en heks i nærområdet. Likevel er hun skeptisk til at alle fenomener og hendelser skal forklares som trolldom. I følge MaMfete kan dette "få en person til å leve i en annen verden" (Ashforth, 2000a:50).

Madumo anser seg selv som utsatt for en forbannelse, mens Adam Ashforth har et mer vestlig syn på dette. Han fremstår som meget skeptisk og omtaler det hele som et uhell, han uttaler seg blant annet at "(...) most of these guys are just taking chances; their herbs are just lawn clippings and scrap" (Ashforth, 2000b:34). Madumo knytter også sin situasjon til forfedrene, og undrer hvorfor ikke de kan hjelpe han i denne situasjonen. Han gjør flere forsøk på å komme ut av problemene, både med familieforsoning og gaver, men likevel snur hans familie og hans venner ryggen til. Dermed er hans oppfatning av at det må være "overnaturlige" faktorer med i bildet. Hans mor hadde "spirituelle synspunkter", som Madumo selv sier (Ashforth, 2000a:22). Blant annet kunne hun drømme om fremtidige hendelser. Han tenker ikke ofte på sine forfedre selv, og

vet heller ikke hvordan han skal kontakte dem. Dette forklarer Madumo med afrikanernes ønske om å nærme seg vestlige holdninger, og dermed kun kontakte forfedrene når det oppstår ulykke. Dette kan tolkes som en avfortrylling av egen tankevirksomhet.

4. 7. Madumo- en historie om en forhekselse

Historien om Madumo finner sted omtrent på midten av 1990-tallet. Madumo bor sammen med sin yngre bror (Prince) og sin søster (Ouma), i et såkalt "fyrstikkeske-hus". Det kommer ikke frem nøyaktig hvilket år hendelsen foregår, men Adam Ashforth omtaler at han blir kjent med Madumo i juni 1990. Ettersom Ashforth har vært i Soweto flere ganger siden, kan det være naturlig å anta at historien foregår på midten av 1990-tallet.

Madumo er altså blitt forvist fra sitt hjem, etter å ha blitt anklaget for å ha skyld i morens død gjennom bruk av trolldom. Han bor hos venner og naboer. Når Adam Ashforth ankommer Soweto, må han derfor lete opp Madumo, uten noen hjelp fra Madumos familie. Hans venner forteller Ashforth at han har endret sin atferd. Brødrene har i lang tid hatt et dårlig og anspent forhold til hverandre, og morens død har forsterket denne spenningen. Her kan man se hvordan interne spenninger over lengre tid skaper press i slektningsrelasjoner, slik vi også finner i norske heksesaker. Når det ligger spenninger mellom familiemedlemmer, og en situasjon oppstår som utløse konflikter, kan anklager om trolldom oppstå. Når Madumo forsøker og forsvare seg mot anklagene om trolldom og ber etter beviser, var disse umulig å oppnå.

Madumo har hatt et sterkt ønske om å få seg en høyere utdanning som kan sikre et godt arbeidsgrunnlag og en inntekt. Adam Ashforth har hjulpet han med dette, og vært med på å finansiere utdanning på Damelin College, og senere et studieprogram som er tilknyttet University of South Africa. Når trolldomsanklagene oppstår blir Madumo tvunget til å slutte. Han har blitt kastet ut av sitt hjem og har ingen steder å lese bøkene. Ashforth er også med på å betale behandlingen fra inyangaen Mr. Zondi, som hjelper med å oppklare trolldomsanklagen. Til tross for at Ashforth er villig til å betale for denne behandlingen, er han svært skeptisk til

inyangaen, og arrangerer flere møter med Mr. Zondi for å snakke om trolldom og hva behandlingen går ut på.

Madumo rådfører seg med Adam Ashforth og sine venner om hva han skal gjøre. Han bestemmer seg altså for å søke hjelp hos Mr. Zondi. En inyanga er en tradisjonell healer, som utfører ritualer basert på ulike urter for å behandle forhekselser og ulike sykdommer. Mr. Zondi gir Madumo råd om hva som er årsaken til forhekselsen, og hvordan han skal styrke sitt forhold til sin familie. Han gir Madumo noen urter som han skal bruke for å motvirke forbannelsen, og gjenopprette beskyttelsen fra sine forfedre. Det er en lang og kostbar behandling. På et tidspunkt, hvor Madumo er utslitt og dårlig, tror han at han har fått en annen forbannelse, isidliso, som er mye sterkere. Isidliso kan forklares som en type gift som er svært smertefull og kan skade personen innenfra. Den er basert på ulike urter i likhet med muthi, men er utelukkende en skadevoldende form for magi. Det blir forklart i historien at kun de som er hekser vet nøyaktig hvordan isidliso virker. Adam Ashforth og Madumo har tidligere besøkt Zion Christian Church, på grunnlag av at Madumos bror fikk vite av en av prestene her at Madumo er ansvarlig for morens død. Han mottar en ny behandling fra dem, som er ulik den han fikk av Mr. Zondi. Ashforth kommer i kontakt med en lege i en annen by, og han forklarer Madumos situasjon. Han får vite av legen at Madumos "sykdom" er symptomer på nyresvikt etter Mr. Zondis urtebehandling. Den har vist seg å være skadelig. Etter at Madumo har fullført behandlingen til Mr. Zondi, ofrer han to høns til sine forfedre for å få deres beskyttelse og dermed kan han søke ny forsoning med sin familie.

4. 8. En analytisk innfallsvinkel

For å få en bedre forståelse for ulike begreper som blir benyttet og kommer til uttrykk i historien, vil jeg benytte meg av diskursanalyse. Dette vil være et redskap for å analysere trolldomdiskursen, samt forholdet mellom tradisjonell magi og vestlig helbredelse. Jeg vil sette disse fenomenene inn i en ny meningssammenheng. Med denne metoden kan man undersøke hvordan menneskene selv forstår hva som ligger i trolldomsbegrepet og det å være forhekset.

Her kan Madumos forståelse, samt Adam Ashforths oppfatninger om trolldom bli gjenstand for en sammenligning. Boken er skrevet av Ashforth, som har fortolket og gjengitt historien til Madumo. Dermed vil hermeneutikk også være relevant for denne analysen. Adam Ashforth fortolker fenomener som allerede er fortolket og gitt mening av Madum, hans familie, venner og andre aktører. Jeg må derfor forholde meg til en fortolkning av fortolkninger, altså dobbel hermeneutikk. I slike analyseprosesser er det da involvert ulike former for hermeneutikk.

4. 9. Trolldommens semiotikk

Madumo forklarer i historien at han oppfatter seg selv som forhekset. Han føler seg isolert og utstøtt fra venner og familie. Han har ikke arbeid, penger, eller et sted å bo. Han er derfor veldig deprimert og ser mørkt på sin fremtid. Ved at han ikke har noe sted å bo, blir det svært vanskelig for han å fortsette sin utdanning. Han forsøker i flere omganger forsoning med sin familie, men uten å lykkes. Han relaterer sine uhell, både med familie, arbeid og vennskap, til forholdet til sine forfedre. Han forklarer at det må være en årsak til at han har slik ulykke, og blir isolert. Han søker derfor sine forfedre for svar. Til tross for at han er utstøtt holder han motet oppe og oppholder seg i nærheten av sin familie og sitt hjem. For å unngå konfrontasjon, er han likevel varsom i forhold til sine søsken. Madumo er redd for sin forbannelse og hvordan dette påvirker hans liv, og han omtaler livet som et mareritt. Ved å ta kontakt med healere, vil Madumo gjenopprette kontakten med sine forfedre og søke beskyttelse hos dem. En slik beskyttelse fra forfedrene kan også føre til en forsoning med sin familie. Dermed vil Madumo få et sted å bo. Han vil også ha mulighet til å fortsette med sin utdannelse. Madumo følger Mr. Zondi sin behandling med stort mot, men etter å ha kastet opp i to uker, blir han sliten, trett og syk. Han besøker også sin mors grav og tar med jord for å benytte dette i behandlingen. På veien tilbake føler han seg vel og ser lyst på sin framtid. Et vendepunkt i denne prosessen, var da Adam Ashforth og Madumo var på besøk i Zion Christian Church. Etter dette møtet ble Madumo svært syk. Han har sterke smerter, og er redd for sitt liv. Han omtaler dette som isidliso. Madumo sin helse bedrer seg, og han forklarer det hele som "falsk alarm". Han ser igjen lyst på tilværelsen. Han gjennomfører ritualer og ofring av høns til sine forfedre for å frembringe forsoning med sine

søsken. Denne forsoningen blir også en hard kamp for Madumo. Hans søsken vil fremdeles ikke ha noe med han å gjøre, og han opplever da tvil på behandlingen han har gjennomgått. Likevel planlegger Madumo sin fremtid og sin arbeidssituasjon. Et ritual for sine forfedre blir gjennomført, og Madumo ser igjen lyst på fremtiden.

4. 10. Forhekselsesprosessen

En person kan bli forhekset ved at *muthi*, som er en blanding av ulike typer urter, blir plassert i mat, i jorden utenfor huset, eller på en kryssende vei. Den som blir utsatt for skadevoldende magi har i dette tilfellet blitt forhekset ved å passere over muthien. Muthi kan også lagres som pulver og bli blåst ut i luften, slik at den kan "jage" personen den er ment å angripe (Ashforth, 2000a:126). Muthi i mat kan komme i kroppen når man spiser, men en person kan også bli forhekset ved at vedkommende drømmer. På denne måten er det problematisk å unngå trolldom; man kan ikke vite med sikkerhet hvem som kan ha et ønske om å forhekse noen. Man kan heller ikke vite nøyaktig hvor muthien er plassert. For å ha kjennskap til dette må man ha kjennskap til tegnene, og dermed oppdage faresignaler. Som nevnt tidligere var jord på husveggen antatt å være et tegn på muthi, samtidig som det også kunne anses som harmløst. Hvordan man kan tolke slike hendelser er avhengig av konteksten som utspilles. Det er med andre ord meget vanskelig å unngå å bli forhekset hvis noen først er ute etter en. En person kan også bli forhekset ved en *tokoloshe*. Dette er et nattlig vesen som i hovedsak kan angripe kvinner. I tillegg til denne mystiske skapningen som ligner et menneske (nærmest et "troll" eller noe "underjordisk"), snakkes det også om en *mamlambo*, en mystisk slange som lurar i elven (Ashforth, 2000a:97).

Til tross for at ond magi er et sentralt element i hverdagen, finnes det også hvit magi, *korobela*. Korobela kan hjelpe en kvinne med å få en mann til å adlyde eller vise sin hengivenhet. Denne magien blir omtalt om "hijacking the mind", og en drivkraft innenfra, men som er kommandert av en ekstern aktør (Ashforth, 2005:227). Menn kan anse dette som en maktutøvelse for å få dem underordnet kvinner, mens kvinner kan benytte dette for å få menn til å gjøre sine faderlige plikter ovenfor felles barn osv. I noen tilfeller fremstår korobela også som kjærlighetsmagi, og i

motsetning til skadevoldende magi er dette ansett av kvinner som medisinsk assistanse (Ashforth, 2000a:159). Menn derimot er kritisk innstilt ovenfor kvinner som benytter korobela, og anser dette som skadelig virksomhet. Slik det også var i Norge i tidlig nytid (Gullveig Alver, 2008). I praksis er det slik at muthi også inngår i korobela. Dersom man plasserer muthi i nybrygget øl, så kan den både få karakter av kjærlighetsmagi og direkte skadevoldende magi avhengig av ritualer, intensjoner og lignende.

Dette viser at man finner både sort og hvit magi i trolldomsdiskursen, samt at muthi er sentralt i begge tilfellene. Muthi kan dermed krysse diskursfeltet, og hva som er intendert med hendelsen blir avgjørende for hvorvidt det åpnes for kjærlighet eller hat. På denne måten kan urtene inngå i en diskursiv kamp. Selv om kvinner kan anse dette som harmløst og kun for å få menn til å være tilstede eller vise sin kjærlighet, kommer det frem at menn har en annen forståelse, og stiller seg kritisk til denne magiske praksisen. Denne formen for magi kan også knyttes til sjalusi og misunnelse, for eksempel ovenfor mannens andre kjæresten. Dermed kan denne praksisen ha samme utgangspunkt som ved skadevoldende magi. På denne måten kan korobela bevege seg i grenselandet mellom den sorte og den hvite magiske diskursen, og dermed være en flytende betegnelse.

4. 11. "Witchcraftspirit"

Det kommer fram i boken at hekser er bærere av sjalusi og misunnelse, og menneskene som bærer slike egenskaper kan utvikle potensial til å bli en heks. På denne måten kan alle bedrive trolldom:

[...] So, does everyone have the power to be a witch?

[...] No, not everyone. Although in my opinion I can see that the majority of the people, they do have that thing. Because a witch doesn't start only from the herbs. It starts from jealousy. Once a person doesn't like his neighbours, or any person near him, he creates his witchcraftspirit. [...] And the majority of the people, they don't love each other. So that is where it starts (Ashforth, 2000a:127).

En forklaring på en økning av trolldomsanklager, kan dermed også gjenspeile en økning i sjalusi og misunnelse (Ashforth, 2000a:128). På denne måten kan sjalusi og hat omtales som en form for "hekseånd". Denne "hekseånden" kan også knyttes til trolldommens hemmelighold. Det er derfor aldri mulig å vite hva andre mennesker kan ha potensial til å foreta seg, eller hvilke metoder de benytter seg av. Menneskets potensial og motiv blir da en skjult egenskap. Oppblomstring av magi og trolldom kan slik sett knyttes til utviklingen av sosiale ulikheter og nye klasseskiller: at noen har bedre økonomi og levekår enn andre. Folk blir misunnelig på sine naboer om de har en god jobb og en god inntekt. En arbeidsledig kan komme i et konfliktforhold til en som har arbeid og så videre. I fortellingen om Madumo har det skjedd en endring i antall trolldomsanklager i løpet av 1990-årene (Ashforth, 2000a:100). Sosial ulikhet kan, som vi har sett, føre til økende sjalusi og misunnelse, og dermed er det åpnet for en anklagearena. Innbyggere anklager hverandre for sine dårlige levekår og ulykke, som igjen kan relateres til oppfattelsen om at det finnes overordnede "krefter" som setter ting i gang. På denne måten blir hekseanklager hverdagskost i dette området. Dermed kan man hevde at ulykke og uhell blir personifisert. Det er en nabo, eller slektning som er årsak, og ikke sosiale eller strukturelle forklaringer.

I boken kommer det fram at det er en utbredt oppfatning at trolldom har oppstått for lang tid tilbake, og at den blir overført fra generasjon til generasjon (Ashforth, 2000a:126, Hund 2003). Eksempelvis skal Madumo og hans bror ha blitt opplært innenfor kunsten av sin farmor, slik at hun på denne måten kan hevne seg på sin svigerdatter og barnebarn. Det kommer også frem i anklagene mot Madumo at hans far skal ha gitt hans eldre bror noen urter, som han igjen har gitt

til Madumo. Det var trolig slik at trolldomsryktene oppstod fordi en prest i Zion Christian Church hevdet at det var et familiemedlem som var skyld i deres mors død (Ashforth, 2000a:18). Det er også slik at magi ofte blir hevdet å være arvet gjennom den matrilineære slektslinjen. Men det dukker også opp motstridende forklaringer. Isak Niehaus diskuterer at personer kan kjøpe substanser og urter som kan benyttes til å lage forbannelser. Personene som kjøper dette har potensial til å bli like farlige som de menneskene som er "født" hekser (Niehaus, 2001a:71).

4. 12. Årsaksforklaring

Trolldom blir også benyttet som en årsaksforklaring på hendelser som opptrer tilfeldig i tid og rom (Ashforth, 2000a:114). Dette kan knyttes til Mary Douglas sin forklaring på ulykke, som er nevnt i et tidligere kapittel. I mange kulturer antar man at uhell og ulykker ikke skjer tilfeldig, at det som regel er noen som står bak. Følgelig er det tale om en ytre fiende. Videre er det antakelser om hvorfor akkurat en spesiell person blir utsatt for uhell på et gitt sted og tidspunkt. I dette universet finnes det mindre tilfeldigheter enn i "vår" verden og færre fenomener som har en "naturlig" forklaring. Dette blir en måte å skape mening på, at noen vil noen andre ondt, eller at man selv har forsømt noen. En slik forklaring kan knyttes til oppfatningen av et moralsk ansvar. Videre blir det ofte hevdet at kvinner forhekser hverandre på grunnlag av hat (Ashforth, 2000a:161), da gjerne svigermor mot svigerdatter eller omvendt (jf. Niehaus, 2001a). Her kan sjalusi trekkes inn som faktor, ved at svigermoren føler seg glemt eller tilsidesatt.

Det er vanskelig å få en anklage om trolldom til å forsvinne. I boken om Madumo er det slik at han må ta kontakt med sine forfedre for å gjenopprette deres beskyttelse mot onde ånder, samt få behandling hos en lokal inyanga for å bli kvitt forbannelsen. I Ashforth's bok er det ikke omtalt hvorvidt trolldom er differensiert i forhold til kjønn og etnisitet, men det blir fortalt at de hvite ikke er trygge fra forbannelser. Inyangaen har også en spesiell type muthi som er ment for den hvite delen av befolkningen, men dette er imidlertid omstridt. I følge antropologen Isak Niehaus kan vanligvis ikke "hvite" mennesker rammes av trolldom. Magi og trolldom blir av mange afrikanere assosiert til en "lokal" afrikansk kultur (Niehaus, 2001a).

4. 13. Behandling

Hva består så den magiske behandlingen av? Madumo må innta et brygg av ulike typer urter som skal drikkes og kastes opp igjen, og dette må gjennomføres i to uker. På denne måten kan han bli kvitt den trolldommen som heksen har fått inn i kroppen hans. I løpet av denne prosessen får Madumo sterke smerter etter å ha kastet opp i to uker. Han tror han er offer for en sterkere magi, og ettersom Ashforth og Madumo har vært i kontakt med prester fra Zion Christian Church får han en ny behandling fra dem. Den behandlingen er basert på husholdningsprodukter som såpe og kaffe, i motsetning til urter. De benytter også hellig vann, for på denne måten å forsikre seg mot at han ikke kommer i en ulykke. I denne sammenhengen benytter Madumo altså to ulike former for magiske tjenester, fra to ulike kilder, en tradisjonell healer og afrikansk prest. Disse ulike metodene kan kollidere med hverandre, og dermed få uheldige konsekvenser (Ashforth, 2000a:176). Madumos handlemåte kan si noe om forholdet mellom tradisjonell afrikansk folkemedisin og ny kirkelig organisert folkemedisin, hvor begge står sentralt som legitime behandlingsalternativer, samtidig som kroppen ikke tåler behandling fra begge. I denne konteksten finner man altså den magiske diskursen hos både kirken og healeren, men i ulike former.

Etter at Adam Ashforth konsulterte en "vestlig" lege, blir det avklart at Madumos plager er somatiske, og at han har fått symptomer på nyresvikt etter behandlingen av inyangaen. Den vestlige og den tradisjonelle behandlingen kommer her i konflikt. I tillegg kommer behandlingen fra prester ved Zion Christian Church som også står i motsetning til inyangaen som benytter seg av ulike urter. For å få gjenopprettet beskyttelsen fra sine forfedre, må Madumo arrangere et ofringsrituale, som inneholder slakting av dyr, enten geit eller en sau, og hjemmebrygget durraøl. Maten og ølet skal serveres til alle de menneskene som kommer innom huset for anledningen. Men man kan ikke bare gå i gang med et slikt ritual, man må ha samtykke fra de eldste i familien. Det trengs videre hjelp til å brygge øl og slakte. Et slikt ritual kan hevdes å være en sosial sammenkomst, og på denne måten opprettholde et nettverk i nabolaget. Dette kan bidra til å styrke båndet med familien og nære naboer. En slik fest er kostbar, og for en person som er

blitt utsatt for trolldomsanklager og blitt utstøtt, er ritualet vanskelig å gjennomføre. Det blir også hevdet at afrikanerne forsøker å bli mer "vestlige", og at de dermed legger vekk noe av sin egen tradisjon (Ashforth, 2000a:24). Spesielt gjelder dette i gode tider, og de anser sin lykke som sitt eget produkt.

You know, the problem with is ancestorship business is that we Africans, myself included, when life picks up and things are going smooth for us, we normally forget about ancestors. Because we are trying to follow Western culture. We think we have done those things [...] on our own. But when the job is finished, we'll go back and say, 'Oh, my ancestors, my ancestors! Why have you forgotten me? (Ashforth, 2000a:24)

Suksessfulle mennesker er derfor mindre opptatt av magi enn de som lever på samfunnets skyggeside. Det er når ulykke skjer, når noe er uforklarlig at noen tyr til sine forfedre og utvikler en mistanke om trolldom. En slik fremgangsmåte kan videre knyttes til begrepet om den ytre fiende. Når det blir forklart at noen "vestliggjør" holdninger til trolldom blir ikke det samme som å plassere hekser i noe imaginært, men en måte å redusere heksens egenskaper. En slik tankevirksomhet kan være med på å bidra til å svekke trolldommens kraft. Heksen kan dermed bli mindre effektiv. Noe som igjen kan trekkes til en form for placeboeffekt, eller en form for mentalt forsvar.

4. 14. Anklaget av sine egne slektninger

Det er Madumos søsken, Ouma og Prince, som anklager han for å benytte trolldom. Slike nære relasjoner finner man også igjen i de norske hekseprosessene. Anklagene fra Madumos søsken bunner i at han ikke arbeider, betaler husleie og elektrisitet, og de hevder at han ikke klarer å ta vare på seg selv (Ashforth, 2000a:218). De anklager han også for at han ikke hjalp dem og deres mor når hun lå syk. De forklarer videre at trolldom blir overført fra generasjon til generasjon, og dermed også overført til Madumo. Noe av bakgrunnen for anklagene har videre bakgrunn i

tidligere familiekonflikter og ekteskapsproblemer. Dette aspektet ved at trolldomsanklager kan ha opphav i langvarige familiekonflikter finner vi også i europeiske forhold. Det utvikler seg til et anstrengt forhold mellom Madumo, hans venner og naboer når han må be om husly etter å ha blitt forvist av sine søsken. Når han ikke har penger til å betale leie må han låne penger, og han kommer derfor i dyp gjeld. Han mister også muligheten til å fortsette sin utdanning, noe som gjør hans fremtidige utsikter dårligere. Han mister nærhet til familie, venner og naboer.

Til tross for at søsknene anklager Madumo for trolldom, vender ikke Mpho, Thabo og Adam Ashforth han ryggen. Hans venner har i likhet med Ashforth, som nevnt ovenfor, et mer rasjonelt perspektiv på trolldom. De hevder at situasjonen kan oppklares med et familiemøte, og Ashforth omtaler det hele som et uhell. Han hevder at situasjonen til Madumo vil endre seg om han skaffer seg arbeid. Likevel, blir Ashforth, gjennom Madumos erfaringer og samtaler med Mr. Zondi, mer åpen for trolldom og hekser eksistens. Uhell og ulykke kan være sosialt motivert, når noen har et ønske om å skade en person i nabolaget. Det er noe uforklarlig, men likevel kan dette hjelpe til å bidra til å gjøre hverdagslivet meningsfylt. I noen tilfeller er det deres erfaringer som legger grunnlaget for hvordan de forholder seg til fenomenet trolldom. Inyangaen kommuniserer med forfedrene og bruker urter i sin behandling. Prestene kan på den andre siden bruker husholdningsprodukter, hellig vann og kommuniserer med gudene. Her kan inyangaen og prestene sammenlignes ved at de praktiserer ritualer som vanlige mennesker ikke har tilgang til. Samtidig kan disse ritualene også inneholde ulike former for magi. I boken møter vi mennesker som tror at trolldom er en realitet, samt personer som er mer skeptisk til en slik virksomhet. Kanskje kan man si at folk tror på magi på litt forskjellige måter. Noen benytter for eksempel røkelse og kull, som er mottatt av Zion Christian Church som beskyttelse for sitt hjem, andre tror på hekser og motmagi.

4. 15. Forholdet mellom heks og inyanga

I boken om Madumo finner vi også diskusjonen om forholdet mellom heks og healer, som er blitt nevnt i foregående kapittel. Det blir fortalt av inyangaen i historien, at heksen kan bli oppmerksom på motmagien som blir benyttet for å behandle den skadevoldende magien. Dette kan føre til at heksen øker sin kraft. Et resultat kan være en krig mellom heksen og inyangaen. Som alternativ til å øke sin dose med magi for å overgå inyangaens motmagi, er det en vanlig antakelse at heksens magi kan "hoppe over" fra personen den er intendert for, til personens venner eller slektninger (Ashforth, 2000a:119). Som nevnt ovenfor er det ikke alle som har tro på trolldom eller virkningen av inyangaens muthi. Denne formen for behandling kan derfor knyttes til folks virkelighetsoppfatning. Om vedkommende har tillit til at urtene som blir benyttet vil fordre ulykke, vil disse ha positiv virkning. Madumo og hans venn Mpho forklarer:

(...) If he's knowing the right herbs, then those herbs can do miracles. But it depends on the power of the mind too, my mind. These herbs are helped by my belief, by my faith in Mr. Zondi. I can use millions of herbs, but without any belief, they won't work out.
(...) Mind over matter (Ashforth, 2000b:35).

Kanskje dette kan forklares som en variant av såkalt placeboeffekt. Dette kan også knyttes til hvorvidt personen også kan stille seg positiv til heksens eksistens, som igjen kan knyttes til en "vestliggjøring" av tankene som nevnt ovenfor. Om personen er åpen for at det er mulig å bli forhekset, kan det være naturlig å anta at personen også stiller seg positiv til motmagi, og kan forsterke motmagiens krefter.

Det blir også hevdet at heksene blir klokere, og at deres kunnskap om muthi øker. På denne måten kan deres forbannelse bli mer og mer problematisk å kurere (Ashforth, 2000a:123). Samtidig kan det som blir omtalt som "profesjonelle hekser", benytte samme muthi som en inyanga. Disse heksene kan også gi seg ut for å være en tradisjonell healer. Personer som søker denne type behandling, kan dermed bli villedet og får behandling av en heks heller enn en

legitim inyanga. Dette kan bidra til å bryte ned skillet mellom heks og inyanga. Denne egenskapen kan være relatert til hva Hund (2003) omaler som binære motsetninger. Siden begge er aktører innenfor trolldomsdiskursen, er det en flytende grense mellom godt og ondt. Det blir også antatt at det er kun inyangaene som har et legitimt grunnlag for å oppbevare ulike muthi. Om man så finner slike urter hos en person som ikke befinner seg innenfor denne profesjonen, blir det ofte antatt at denne personen er en heks. Dette er også en måte å "luke ut" hekser på. I fortellingen til Ashforth planlegger de "gode" kreftene å drive heksene ut fra samfunnet og nabolaget, og at det er inyanagene som skal påta seg denne oppgaven. Siden en heks kan utgi seg for å være en inyanga, ved å benytte muthi, gir dette også noe av bakgrunnen for skillet mellom gode og onde inyangaer. Det er allment godtatt at inyangaer vil det gode, og derfor ansett som respektable medlemmer av samfunnet, men likeledes har kunnskap om det onde (jf. Rödlach, 2006). På denne måten kan man si at de er på en flytende grense mellom det gode og det onde, og dermed kan disse posisjonene ha en uklar plass i trolldomsdiskursen. Inyangaene kan derfor settes i sammenheng med 'kloke folk', eller 'cunning folk', slik disse er omtalt i europeiske trolldomssaker.

4. 16. Ulike stemmer og tilnærminger

I denne historien finner man Madumo, hovedpersonen, med et tradisjonelt syn på trolldom og forhekselse. Samtidig finner man Adam Ashforth, en sosiolog med et vitenskapelig og "utenfra" syn på trolldom og ulykke. Det er altså snakk om to motstridende stemmer. Som nevnt ovenfor, omtaler Adam Ashforth Madumo sin forbannelse som et uhell og tilfeldig ulykke, og foreslår at Madumo kan gå til en prest. Han nevner også at det er usikkert om en behandling hos en inyanga i det hele tatt vil være fruktbart, og henviser til inyangaer som falske og kun ute etter penger. I tillegg finner man også Madumo og Ashforth sin gode venn Mpho sitt syn på situasjonen. Han hevder at Madumo og hans familie kan sette seg ved et rundt bord, og ha samtale og løse sin familiesituasjon, uten å trekke inn ofring og fest til forfedrene. Likeledes finner man MaMfete, som er Ashforth sin "mor" i Soweto, som delvis tror på trolldom. Hun er positiv til at det eksisterer fenomener som ikke kan forklares naturlig, som hun betegner som trolldom. Likevel

hevder hun selv at hun ikke har vært involvert i en slik sak. Dette kan relateres til Mbitis forklaring på at trolldom kan benyttes for å gi mening til noe ukjent. Dermed finner man her forskjellige oppfatninger og tolkninger av trolldom. Situasjonen får en ny dimensjon når Madumo blir syk og oppfatter dette som isidliso, og gjennomgår en annen behandling. Ashforth derimot forhører seg med en vestlig lege, og blir forklart at det dreier seg om somatiske symptomer forårsaket av inyangaens behandling.

4. 17. Ulike diskurser i *Madumo, a man bewitched*

En analytisk tilnærming til dette materialet gjør det nødvendig å redegjøre for hvilke perspektiver og begreper som aktørene selv benytter seg av. Det vil her bli et skille mellom et innenfraperspektiv, altså verden sett fra aktørene selv, og et utenfraperspektiv, som er verden sett gjennom forskerens øyne. Med et innenfraperspektiv vil man studere aktørenes erfaringsnære begreper. Det vil si de begrepene som aktørene selv benytter, og man vil også forsøke å forstå hvordan verden ser ut for dem. I denne konteksten, vil begrepene som Madumo selv benytter være i sentrum. Dette perspektivet inneholder også begrepene som naboer, venner, slektninger og inyangaen (tradisjonell healer) benytter. På denne måten vil alle de som bor i Soweto inneha et erfaringsnært perspektiv. Et utenfraperspektiv vil på en annen side ta for seg de teoretiske, eller erfaringsfjerne begrepene til forskeren, og hvordan verden ser ut for han. Nedenfor ser jeg på hvilke begreper som er sentrale i historien og hvordan de ulike diskursene opptrer i forhold til hverandre. Det vil da være åpnet for en komparasjon mellom innenfraperspektivene til Madumo, og utenfraperspektivene til Adam Ashforth. Et interessant aspekt i denne relasjonen, er at Ashforth i boken om Madumo ikke benytter forskerbegreper, eller andreordensbegreper, for å utvikle sin tolkning av Madumos situasjon. Han benytter heller generelle begreper som beskriver situasjonen sett fra et "opplyst" vestlig perspektiv. Dette utenfraperspektivet er todelt. Ashforth opererer med to utenfraperspektiver. Han er australier og har derfor ikke de samme erfaringsnære begrepene som sør-afrikanerne i Soweto, selv om han samtidig er godt kjent med kulturen. Man kan derfor hevde at han er både engasjert og distansert. På denne måten kan han ha et mer "rasjonelt" blikk på den magiske hverdagen. Hans andre utenfraperspektiv, er hans forskerrolle.

Denne kommer ikke fram i fortellingen om Madumo, men blir viktig når han benytter historien som empiri i hans vitenskapelige tekster. På denne måten blir Ashforth erfaringsfjerneperspektiver med hans bakgrunn som australier og forsker.

En måte å tilnærme seg de ulike diskursene og hvordan aktørene benytter dem, er å ta i bruk hermeneutiske redskaper, tolkning og fortolkning. I et utenfraperspektiv er det forskerens fortolkninger av aktørene som står i sentrum, innenfor dette perspektivet står teoretikeren Anthony Giddens begrep om dobbel hermeneutikk sentralt. Med barmhjertighetsprinsippet som grunnlag for tolkning og forståelse av aktørenes handlinger, tar man utgangspunkt i at aktørene er fornuftige og rasjonelle (Gilje og Grimen, 1993:195). Det vil si at forskeren som skal tolke deres handlinger går ut i fra at aktørene selv tror på det de sier og gjør. Barmhjertighetsprinsippet kan forklares som et etisk prinsipp, som blir spesielt viktig når man forsker på mennesker som befinner seg innenfor en annen kultur enn forskeren selv. Derfor må forskeren til hensyn til dette når man skal forsøke å forstå andre mennesker. Når man skal tolke hva aktørene sier og gjør, må man framstille disse personene som mest mulige fornuftige. Det er kun når dette ikke lar seg gjøre, at man kan konkludere med at aktørene ikke handler eller tenker fornuftig. Kort sagt må man som forsker, derfor tolke med hensyn til de utforskede.

Et sentralt begrep blant aktørene i Soweto er *witchcraft*, som kan oversettes med *trolldom*. Dette kan omtales som et nodalpunkt i diskursanalysen innenfor trolldom og magi i Sør- Afrika. I denne konteksten henvises det til Marianne Winther Jørgensen og Louise Phillips som hevder at "et nodalpunkt er et privilegert tegn, som alle de andre tegn ordnes omkring, og får deres betydning i forhold til" (Winther Jørgensen og Phillips, 1999:37). Viktige diskurser som man finner hos aktørene som kommer fram i boken, relateres alle til dette hovedbegrepet. Andre termer vi finner i boken er begrepet om "*curse*", som blir gjentatt flere ganger av Madumo selv når han omtaler sin egen situasjon. Curse kan her oversettes med *forbannelse* eller *forhekselse*. Han opplever og beskriver seg selv som cursed, eller forhekset.

Et begrep som benyttes både av Madumo selv, altså hans førsteordensbegrep, og som Adam Ashforth også benytter er "uhell" eller "ulykke". Dette begrepet kan ha to betydninger i denne konteksten. Første betydning er trolldom, eller witchcraft, som er skadevoldende, og som har en negativ konnotasjon. Den andre betydningen er en tilfeldig ulykke. Et begrep som både Madumo og Mr. Zondi bruker er *isidliso*, som er skadevoldende magi, og henger sammen med uhell. Isidliso kan knyttes opp til diskursene om forhekselse og *muthi*, eller urter. Muthibegrepet kan også omtales som et nodalpunkt da dette er kjernen innenfor trolldom. Begrepet befinner seg på begge sidene av trolldomdiskursen, altså kan muthi både være sort og skadevoldene magi, samtidig som det benyttes som helbredelse og dermed krysser den grensen til hvit magi.

Det eneste som utgjør forskjellen mellom sort og hvit magi i denne konteksten, er hvordan muthien er utarbeidet og hvilket formål den benyttes til. Dette er et begrep som aktørene selv har kjennskap til, samtidig som det også blir benyttet av tradisjonelle healere. Et slik begrep kan da forklares som en *flytende betegner*. Dette er definert som et element som i stor grad er åpent for forskjellige betydningstilskrivelser (Winther Jørgensen og Philips, 1999:39). Flytende tegnere er de tegn som forskjellige diskurser kjemper om å fylle innholdet til. Et annet sentralt begrep i trolldomdiskursen, som også kan omtales, er *sjalusi* eller *misunnelse*. Dette begrepet blir omtalt av alle aktørene i boken som kjernen og drivkraften bak trolldom.

Som vi ser er det flere begreper eller diskurser som blir benyttet av ulike aktører. For eksempel blir isidliso benyttet både av Madumo selv, samt av inyangaen. Begrepet om ulykke og uhell benyttes av Madumo, men relateres til trolldom og en forbannelse. Adam Ashforth relaterer dette til generell tilfeldighet, og noe som ikke knyttes til trolldomdiskursen. Samtidig kan man si at Adam Ashforth selv benytter barmhjertighetsprinsippet i sin tolkning av Madumos situasjon. Han tar utgangspunkt i at Madumo er en fornuftig aktør, og når han forteller at han opplever sitt liv som forhekset, så er dette en realitet for han. Begrepene uhell og trolldom kan også knyttes opp til opplevelser som ikke kan forklares som tilfeldig. Her benytter man da MaMfetes tolkning av diskursen om trolldom. Hun tror at trolldom kan forklare ukjente hendelser i tid og rom, som har en unaturlig opprinnelse. Samtidig som hun stiller seg skeptisk til forbannelser, og forholder

seg rasjonell til den magiske diskursen. Dette kan videre relateres til den "spirituelle usikkerheten" som er nevnt ovenfor, som preget Soweto. Som vi har sett kan inyangaen og Zion Christian Church befinne seg på hver sin side av trolldomdiskursen. På en side benytter begge ulike ritualer som kan betegnes som "magiske". På en annen side bekjemper inyangaen skadevoldende magi gjennom forfedre, og kan derfor sies å benytte motmagi. Kirken på sin side benytter husholdningsartikler og har kommunikasjon med gudene. Samtidig, ved at begge forholder seg til overordnede krefter, kan de begge sies å være innenfor det samme diskursive feltet. Trolldom påvirker altså innbyggerne i Soweto på flere ulike nivåer, og i ulike kontekster, og dette kan være med på å bidra til at byen omtales som "spirituell usikker". Det er flere om henviser til trolldom som forklaring på ukjente situasjoner og hendelser som oppstår i deres livsverden. I likhet med Europa og Norge i tidlig nytid ser vi at et magisk kosmos er en naturlig del av hverdagen. Samtidig ser vi også en utfordring ved at flere afrikanere forsøker å tilnærme seg en vestlig holdning til dette fenomenet, og det blir i boken hevdet at man kan bli paranoid om man forklarer alle livets hendelser som trolldom.

Kapittel 5 - Avsluttende betraktninger

I mitt innledningskapittel fortalte jeg at mitt utgangspunkt for denne masteroppgaven var en interesse for trolldom og magi-diskursen. Etter arbeidet med dette masterprosjektet, har denne interessen blitt styrket ytterligere.

Boken som har vært grunnlaget for mitt empiriske materiale demonstrerer at trolldom og magiske praksiser i Sør-Afrika og Soweto lever i beste velgående. Vi har også sett at dette fenomenet ikke bare er gjeldende for ett land og et område, men store deler av Afrika sør for Sahara. Jeg har analysert en dokumentarbok om en hendelse i Soweto for å belyse ulike aspekter ved trolldomsanklager i regionen, og sammenlignet dette med hekseprosessene i Norge og Europa i tidlig nytid. Som vi har sett er det flere likhetstrekk, med hensyn til de sosiale relasjonene hvor anklager og mistanke om trolldom og heksekunst oppstår. Vi har også sett at trolldom og magi ikke kun er knyttet til det etnologiske, antropologiske og det kulturvitenskapelige felt, men at dette også strekker seg til medisin og politikk.

Begrepene "trolldom" og "witchcraft" har, som vi har sett, noe å gjøre med eksterne krefter som man kan finne iboende i mennesker. Disse kreftene er hovedsakelig knyttet til sykdom og død. Samtidig finner vi i trolldomsdiskursen også hvit magi og kjærlighetsmagi. Til tross for at dette er såkalt 'legitim magi', ser vi at det er ulike holdninger knyttet til dette. For eksempel ser vi at kvinner kan benytte kjærlighetsmagi, eller korobela, som hjelp og assistanse, mens menn anser dette som skadelig virksomhet. Motmagi er ansett som en legitim form for magi, da denne blir benyttet for å bekjempe skadevoldende magi. Innenfor dette trolldomsfeltet kan vi finne de tradisjonelle healerne, inyangaene.

5. 1. Oppgavens utførelse og redskaper

Oppgaven har vært knyttet opp til en fenomenologisk og hermeneutisk tilnærming til trolldomsdiskursen. Mine forskningsspørsmål og problemstillinger er relatert til hvordan afrikanere i Soweto forstår sin egen livsverden og magiske virkelighet. Det er aktørenes opplevelse av sin virkelighet og hverdag med trolldom og magi som er det empiriske materiale. Deres førsteordensbegreper har vært i sentrum, med forskere i ulike felt og tilnærminger som bakteppe for andreordensbegreper. Madumo har vært oppgavens hovedaktør, men også hans miljø som blir skildret i boken av Adam Ashforth blir diskutert ut i fra et aktørperspektiv. Adam Ashforth har altså vært både forfatter og forsker i denne sammenhengen, og han stiller både med et erfaringsnært innenfraperspektiv i historien om Madumo. Samtidig har han erfaringsfjerne begreper som forsker når han benytter denne historien som deler av de vitenskapelige tekstene har produsert i sitt forskningsarbeid. I boken har han benyttet langt på vei det samme språk som aktørene og unngår "vitenskapelige" begreper. Min oppgave har vært å tolke denne omtalen av Madumo og hans miljø. Hermeneutikk er derfor et viktig verktøy i min analyse. Det er altså en dobbel så vel som en trippel hermeneutikk. Diskursanalyse har jeg benyttet for å strukturere og kartlegge hvilke begreper som er sentrale i historien, hvordan trolldom og magi beveger seg i det diskursivefeltet.

5. 2. Oppsummering av oppgaven

I mitt teorikapittel har det vært diskusjon omkring trolldommens utvikling i Sør-Afrika sammenlignet med de europeiske hekseprosessene i tidlig nytid. Det er en utbredt antakelse, som blir forsterket ytterligere med Madumos forklaring, at trolldomsanklager har eskalert etter presidentvalget i 1994 og ved slutten på apartheidregimet. Det er videre en relasjon mellom sykdom og trolldom, og dette aspektet finner vi også i de europeiske prosessene. Alan Macfarlanes "stress-teori" var en av hovedtesene jeg la til grunn for min analyse. Her så vi at hekseanklager var relatert til økonomiske og sosiale endringer som kunne svekke sikkerheten til innbyggere i flere landsbyer i Essex. Slike endringer kan vi også finne i Soweto.

"Stress-teorien" settes også i sammenheng med spredning av rykter og sladder som er sentrale aspekter i studiene til Bente Gullveig Alver og Nils Gilje. Det er følgelig snakk om en plassering av skyld. Vi har sett i boken om Madumo, og med henblikk på for eksempel Mary Douglas sin forklaring om ulykkers opphav, at man kan finne en personifisering av ulykke. Det er noen som må så bak og være skyld i at noen andre opplever uhell og sykdom. Det er dermed antatt at det er ingenting som skjer tilfeldig, og dette kan betegnes som et moralsk ansvar. Denne tesen kan også knyttes til sykdom, som HIV/AIDS. I følge Alexander Rödlach (2006) og Adam Ashforth (2001) kan symptomer på denne sykdommen også være symptomer på isidliso, skadevoldende magi. I følge Rödlach er det antatt at det er en ond agent som sprer denne sykdommen, og det er derfor viktigere å finne denne personen, heller enn å beskytte seg mot smitte. Med kolonisering ble trolldom i en viss forstand avkriminalisert, og dette vil si at det var ingen som kunne bli dømt for å utføre skadevoldende magi. Dermed ble det introdusert en type lovgivning som ligner på den som ble introdusert i Europa på 1700- og 1800-tallet. Likeledes finner vi sekulariseringstesen og oppfattelsen av at trolldom og magi vil dø ut ved innføring av vestlig utdanning og tradisjoner. Med denne lovgivningen, ved at trolldomsforestillinger tvinges inn i mer private spor, ser vi at det åpnes for en større grad av selvtekt. Det ser altså ut som at flere mennesker "tar i bruk trolldom", og at trolldomsanklager har eskalert. Dette relateres videre til plassering av skyld, at noen afrikanere mistenker og anklager hverandre for ulykke, heller enn apartheidregimet og strukturelle eller økonomiske forklaringer. Dermed ser vi at en økende grad av spenningsrelasjoner kan gi en økende grad av trolldomsanklager.

I mitt analysekapittel ble det fortalt om historien til Madumo. Etter at han ble anklaget for trolldom av sine søsken kom han inn i en desperat situasjon for å renske sitt navn. Han kjemper en kamp mot en forhekselse han selv er blitt utsatt for, samtidig som han ønsker forsoning med sine søsken. Han konsulterte en inyanga, en tradisjonell healer, for å behandle sin forbannelse, samtidig som han ville opprette en beskyttelse av sine forfedre. På denne måten ville han øke sine muligheter for forsoning med sin familie.

I historien blir forfedre knyttet til beskyttelse, men som det blir forklart av Madumo, er dette forholdet også relatert til ulykke. Man søker hjelp hos sine forfedre når et uhell oppstår, men ser lykke som sitt eget produkt. Madumo forklarer dette med en "vestliggjøring" av egen tankevirksomhet.

Madumo gjennomgår en kostbar behandling hos inyangaen Mr. Zondi, som er nær ved å ta livet av han. Han blir svært syk og tror selv han har fått isidliso, mens Adam Ashforth forhører seg med en lege og får vite at Madumo har symptomer på nyresvikt. Videre blir det også fortalt at Madumo gjennomgår to ulike behandlinger; urter hos Mr. Zondi, og husholdningsprodukter hos Zion Christian Church. Vi ser altså at kirken og den tradisjonelle healeren er begge ansett som legitime aktører i kampen mot trolldom. Det kommer også frem i historien at noen mennesker i Soweto benytter kull og røkelse som er gitt av Zion Christian Church som beskyttelse mot onde ånder og ulykke. Dermed ser vi at trolldomstro finnes på ulike nivå i byen.

5. 3. Funn og konkluderende betraktninger

Forskningsspørsmålene knyttet til dette prosjektet var relatert til de menneskelige relasjonene rundt en trolldomsanklage. Madumo representerer et aktørperspektiv i denne analysen. I hans historie ser vi at personer som blir mistenkt og anklaget for trolldomskunster ofte blir isolert og utstøtt av venner og familie. Dette aspektet finner vi også i de europeiske hekseprosessene, for eksempel i anklagen mot Anne Pedersdatter (Gilje 2003). En slik anklage veier altså tungt i forhold til familiens ære og rykte. Videre ser vi også likhetstrekk med det norske materiale ved at konflikter mellom naboer og nære slektninger ofte oppstår i spenningsrelasjoner som kan skyldes en endring i sosiale og økonomiske strukturer. Med opprettelsen av "homelands" som blir diskutert av Isak Niehaus, skaper det store ulikheter blant befolkningen. Et resultat av dette kan være at noen får bedre levekår enn andre, og følgelig vil det oppstå sjalusi og misunnelse blant innbyggerne. Som vi ser i Essex og Soweto kan dette resultere i anklager om trolldom. Trolldomsanklage påvirker ikke kun personen som er mistenkt. Venner og slektninger kan også bli anklaget for trolldom. I en slik situasjon kan den anklagede ofte bli utstøtt. I historiene om

Anne Pedersdatter og Madumo, ser vi at konflikter mellom familiemedlemmer og naboer har utviklet seg over lengre tid. Madumo og hans bror har hatt et anspent forhold over en lengre periode. Anklagen mot Madumo har forsterket denne spenningen. Dette kan knyttes til Madumos mistanke om at hans søsken isolerer han slik at de på denne måten kan få tilgang til familiens hus og eiendom.

Videre ser vi også likhetstrekk mellom Soweto og Bergen på 1500-tallet ved at ryktespredning skjer nedenfra. Det er naboer og nære slektninger som setter ut en slik anklage, uten påvirkning fra kirken eller dømmende myndigheter. Soweto blir omtalt som "spirituelt usikker", og man kan tolke dette slik at trolldom er en hverdagslig virkelighet. Med dette kan man si at trolldom har en direkte påvirkning på innbyggerne. Blant annet er dette knyttet til konkurranse på arbeidsmarkedet, sjalusi og misunnelse.

I historien er det ikke alle som tror på at antatte mennesker kan utøve skadevoldende magi på andre personer. "Moren" til Adam Ashforth, MaMfete, har forklart at hun delvis tror på trolldom. Det vil si at hun har opplevd situasjoner som er uforklarlige for henne som hun tolker som trolldom, men at hun er skeptisk til at noen mennesker kan skade andre med hjelp av skadevoldende magi. Likeledes er hun også skeptisk til at alle hendelser forklares som trolldom. Hun forklarer i noen tilfeller trolldom som eksterne krefter i naturen, og ikke krefter iboende i "hekser" som kan skade andre mennesker. Trolldom og magiske krefter finnes altså på flere nivå og innbyggerne i Soweto har alle ulike forhold til fenomenet. Til tross for at ikke alle har subjektive erfaringer med trolldom, tror mange likevel at det er krefter utenfor våre vanlige erfaringer.

Rettsystemet er også preget av hvordan man forstår trolldom. Det kommer frem i *Witchcraft, democracy and violence in South Africa* (Ashforth 2005:15-16) at det er en problematikk hos de dømmende myndigheter å avta heksers eksistens. På den andre siden blir det også hevdet hos Ashforth at dersom myndighetene proklamerer at hekser ikke eksisterer, vil dette bidra til å forsterke trolldom. Videre har vi sett at Ralushai-rapporten diskuterer hvordan man skal håndtere

"hekseproblemet". Her har vi sett at den vil erkjenne at hekser eksisterer, men at det er ulovlig å anklage og rettsforfølge heksene. Denne rapporten viser til hvordan man søker kontroll på heksene, heller enn å forfølge dem. Det er altså innført en afrikansk forståelse av fenomenet, heller enn en vestlig. Denne rapporten er også omstridt fordi flere afrikanere hevder at den forsvarer de såkalte "heksene". Dette kan også ha en medvirkning til at trolldom er antatt å være noe som blir hemmeligholdt, og noe ingen snakker åpenlyst om. Samtidig blir trolldom omtalt som en skjult egenskap fordi det er antatt at trolldom stammer fra sjalusi og misunnelse. På denne måten kan man aldri med sikkerhet vite hvem som har motiv for å benytte trolldomskunster. Når det er ulovlig å anklage andre for skadevoldende magi, kan dette også bidra til å hemmeligholde fenomenet.

Som vi har sett befinner inyangaen, tradisjonell healer, seg på flere nivå innenfor trolldomdiskursen. Dette er som følge av at han har egenskaper som kan føre til gode gjerninger så vel som onde gjerninger. I følge Alexander Rödlach har inyangaen en sterk posisjon i samfunnet. Dette finner vi også omtalt hos John Hund og Adam Ashforth. Inyangaene er antatt å bidra med beskyttelse, og er ekspertvitne i rettssaker som omhandler trolldomsanklager. En inyanga og en heks flere likheter på grunnlag av at de begge innehar kunnskaper om ulike urter, og heksen kan utgi seg for å være en legitim inyanga. Man ser at tradisjonelle healere benytter motmagi for å bekjempe heksenes skadevoldende magi. Med dette kan man da hevde at inyangaen "kaster" en forhekselse tilbake til heksen. Motmagien, eller den hvite magien, kan i denne sammenhengen betraktes som skadevoldende magi. De blir derfor av Hund betegnet som binære motsetninger. Dermed kan "alle" være hekser, og det er vanskelig å vite hvem som er heks.

Alle artiklene til Adam Ashforth som er benyttet i denne oppgaven er basert på historien om Madumo. Madumo blir altså anklaget for å forvoldt sin mors død med trolldom, og han blir anklaget av sine søsken. Samtidig omtaler han seg selv om forhekset, at det er noen i familien eller nabolaget som har forhekset ham. Det blir i historien forklart at Madumo ble opplært av sin farmor, altså at trolldom er arvet gjennom den matrilineære slektslinjen slik vi finner det hos

Hund (2003). I Ashforth sin studie fra 2005 og hans artikkel fra 2001 tar han opp problematikken omkring HIV/AIDS og trolldomsanklager. I hans studier blir det forklart at HIV/AIDS blir omtalt som en sykdom som blir sendt av noen, på lik linje med en forbannelse. Likhetstrekkene mellom HIV/AIDS og trolldom finner vi også hos Alexander Rödlach og hans studie fra Zimbabwe (2006), og dermed kan man anta at dette fenomenet også er utbredt utover Sør-Afrikas grenser. I fortellingen om Madumo ble det stilt spørsmålet om hvorvidt inyangaene skal samles og "drive vekk" heksene (Ashforth 2000a:103). Mr. Zondi, Madumos inyanga, forklarer videre at dersom myndighetene går ut fra at trolldom ikke eksisterer, vil de bidra til å beskytte heksene, og dermed også bidra til en økning av trolldom (Ashforth, 2000a:132). Dette kan videre knyttes til kritikken av "Witchcraft Suppression Act" som vi finner hos Hund (2003).

Med det teoretiske bakteppet og historien om Madumo kan man trekke linjer til at flere i Afrika har ulike holdninger og synspunkter på trolldom og magi. De tradisjonelle healerne er ansett som respektable medlemmer av samfunnet og benyttes i rettssaker mot såkalte "hekser". Videre ser vi at det er nære spenningsforhold mellom mennesker som utløser slike konflikter, og gjerne nære slektskapsforhold. Dette er utbredt i Sør-Afrika på lik linje med Europa og Norge i tidlig nytid. Slike spenningsforhold kan vi altså knytte til usikkerhet. Både i Europa og i Afrika ser vi at forflytning og endring av sosiale strukturer kan bidra til en slik usikkerhet. I Soweto ser vi blant annet av at slutten på apartheidregimet og demokrati har bidratt til en økning av trolldomsanklager. Dette blir forklart som følge av plassering av skyld, hvor naboer er skyld i ulykke, heller enn apartheidregimet.

5. 4. Avslutning og veien videre

I et videre prosjekt ville det naturligvis være interessant med flere aktørperspektiv fra område,, og kanskje også en sammenligning med andre tilfeller av saker om hekseanklager fra afrikanske land. Med utgangspunkt i tidsrammene for et masterprosjekt var ikke dette mulig i dette prosjektet. Tidsrammen gjorde det også umulig å få til et feltarbeid, som kunne løftet analysen og studien ytterligere. En ytterligere diskusjon omkring forskningdebatten rundt HIV/AIDS og dets tilknytning til trolldom ville også her vært interessant.

I en større sammenheng kan man si at trolldom og magi er relevant for utviklingen og moderniseringen av Afrika i dag. Kunnskap om fenomenet kan være viktig i forbindelse med for eksempel bistandprosjekter i Sør-Afrika. Dette er ikke kun tilfellet på det afrikanske kontinentet, det finnes flere artikler i aviser og reportasjer fra fjernsyn om trolldom på det europeiske kontinent, så vel som i øvrige deler av verden. Trolldom og magi er altså ikke noe som kun er forbeholdt 1500-og 1600-tallet. Likeledes finner vi flere varianter av helbredelse, folkemedisin og hvit magi. Særlig interessant er dette fenomenet i vårt eget land, med den såkalte "Snåsamannen". På denne måten kan man si at trolldom og magi finnes på ulike nivåer i ulike samfunn og kulturer, og at mennesker kan benytte seg av dette diskursive feltet for å gjøre opp mening om hendelser, i en verden som kan oppfattes som uforklarlig.

Litteratur- og referanseliste:

Alver, Gullveig B. og Øyen, Ø. 1997:

Forskningsetikk i forskerhverdag. Vurderinger og praksiser. Oslo, Tano Aschehough

Alver, Gullveig B. 2008:

Mellem mennesker og magter. Magi i hekseforfølgelsesnes tid. Oslo, Scandinavian Academic Press/Spartacus

Akrong, A. 2007:

"A phenomenology of witchcraft in Ghana". I: *Imagining evil. Witchcraft beliefs and accusations in contemporary Africa.* Haar, Ter G.(ed.). Asmara, Africa world Press

Ashforth, A. 2000a:

Madumo, a man bewitched. Cape Town, David Philip Publishers

Ashforth, A. 2001b:

"On living in a world with witches: everyday epistemology and spiritual insecurity in a modern African city (Soweto). I: *Magical intepretations, material realities. Modernity, witchcraft and the occult in postcolonial Africa.* Moore, L. H and Sanders, T (ed.) London and New York, Routhledge

Ashforth, A. 2005:

Witchcraft, violence, and democracy in South Africa. Chicago and London, University of Chicago Press

Bakhtin, M. 2003;

Latter og dialog, utvalgte skrifter. Oslo, Cappelen

Behringer, W. 2004:

Witches and witch-hunts. A global history. Cambridge, Polity press

Bistandsaktuelt 2006

fagblad for utviklingssamarbeid, nr. 4, 2006

Bistandsaktuelt, 2009:

Fagbladet for utviklingssamarbeid, nr. 8, 2009

Bongmba, Elias K. 2007:

"Witchcraft and the Christian church: etichal implications". I: *Imagining evil. Witchcraft beliefs and accusations in contemporary Africa.* Haar, Ter G.(ed.). Asmara, Africa world Press

Briggs, R. 1996:

Witches & neighbours: the social and cultural context of European witchcraft. Oxford, Blackwell

Douglas, M. 1997:

Rent og urent: en analyse av forestillinger omkring urenhhet og tabu. Oslo, Pax.

Geertz, C. 2000:

The intepretation of cultures. New York, Basic Books

Geschiere, P. 1997:

The Modernity of witchcraft. Politics and the occult in postcolonial Africa. Charlottesville and London, University press og virginia

Giddens, A. 1987:

"Structuralism, post-structuralism and the production of culture". I: *Social theory today*, Giddens, A og Turner, J (ed.). Stanford, Polity Press

Gilje, N. og Grimen, H. 1993:

Samfunnsvitenskapenes forutsetninger. Innføring i samfunnsvitenskapenes vitenskapsfilosofi. Oslo, Universitetsforlaget

Gilje, N. 2003:

Heksen og humanisten. Anne Pedersdatter og Adsalon Pederssøn Beyer - en historie om magi og trolldom i Bergen på 1500-tallet. Bergen, Fagbokforlaget

Gilje, N. 2006:

"Fenomenologi, konstruktivisme og kulturforskning". *Tidsskrift for kulturforskning*, nr. 1/2006.

Hagen, Blix R. 2007:

Dei europeiske trolldomsprosessane. Oslo, Det Norske Samlaget

Harnischfeger, J. 2003:

"Witchcraft and the state in South Africa". I: *Witchcraft violence and the law in South Africa*. Hund, J (ed.). Pretoria, Protea Book House

Hund, J (ed.). 2003:

Witchcraft violence and the law in South Africa. Pretoria, Protea Book House

Kapferer, B. (ed) 2003:

Beyond rationalism. Rethinking magic, witchcraft and sorcery. Oxford og New York, Berghahn Books.

Kgatla, Thias S. 2007:

"Containment of witchcraft accusations in South Africa: A search for a transformational approach to curb the problem". I: *Imagining evil. Witchcraft beliefs and accusations in contemporary Africa*. Haar, Ter G.(ed.). Asmara, Africa world Press

Kjeldstadli, K. 1997:

"Å analysere skriftlige kilder". I *Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitativ data*. Fossåskaret, E, et al (red.). Oslo, Universitetsforlaget

Kvale, S og Brinkmann, S. 2009:

Interview. Introduktion til et håndværk. 2. utgave. København, Hans Reitzels Forlag

Mbiti, S. J. 1989:

African religions and philosophy. Oxford, Heinemann Educational Publishers

Niehaus, I. 2001a:

Witchcraft, power and politics. Exploring the occult in the South African lowveld. London, Pluto Press

Niehaus, I. 2001b:

"Witchcraft in the new South Africa: from colonial superstition to postcolonial reality?" I: *Magical interpretations, material realities. Modernity, witchcraft and the occult in postcolonial Africa*. Moore, L. H and Sanders, T (ed.) London and New York, Routhledge

Næss, H Eyvind. 1981:

Trolldomsprosessene i Norge på 1500 -og 1600-tallet. En retts- og sosialhistorisk undersøkelse. Doktoravhandling, Oslo

Ralushai, N.V, 2003:

"Summary of the Ralushai Commission report". I: Witchcraft violence and the law in South Africa. Hund, J (ed.), Pretoria, Protea Book House

Rödlach, A. 2006:

Witches, westerners and HIV. AIDS & cultures of blame in Africa. Walnut creek, California, Left Coast Press

Schütz, A. 1963:

"Common-sense and scientific interpretation of human action". I: *Philosophy of the social sciences. A reader.* Natanson, M (ed.). New York, Random House

Winther, Jørgensen, M. og Philips, L. 1999:

Diskursanalyse som teori og metode. Fredriksberg, Roskilde Universitetsforlag og samfundslitteratur.

Elektroniske referanser:

Ashforth, A. 2001a:

"AIDS, witchcraft, and the problem of Power in Post-Apartheid South Africa". May, 2001, paper number 10. Unpublished by Adam Ashforth
<http://www.sss.ias.edu/files/papers/paperten.pdf>

Ashforth, A. 1998:

"Witchcraft , violence, and democracy in the new South Africa". I: *Cahiers d'études africaines.* Vol. 38, No 150-152. s. 505-532
<http://www.persee.fr/web/revues>

Ashforth, A. 2000b:

"The Soweto witch project". I Transition, no. 81/82. s. 22.51 Indiana University Press, W.E.B.

Du Bois Institute

<http://www.jstor.org/stable/3137448>

NESH 2009. Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsfag og humaniora

Paragraf 25: Forskning i andre kulturer

Paragraf 26: Grenser for kulturell anerkjennelse

<http://www.etikkom.no/no/Forskningsetikk/Etiske-retningslinjer/Samfunnsvitenskap-jus-og-humaniora/> lest oktober, 2009